

Επικούρεια Φιλοσοφία

Περί Θεών

Συλλογή ομιλιών
των Φίλων Επικούρειας Φιλοσοφίας

Οι ομιλίες είναι δημοσιευμένες στις ιστοσελίδες των
Κήπων Θεσσαλονίκης www.epicuros.net και Αθηνών www.epicuros.gr

www.epicuros.gr

2017

Πίνακας περιεχομένων

Η επικούρεια άποψη περί θεών Τάκης Παναγιωτόπουλος.....	3
Η θεολογούσα προτυποκρατία στον Επίκουρο Γιώργος Μπακογιάννης.....	10
Το πρόβλημα του κακού και το Επικούρειο Παράδοξο Τάκης Παναγιωτόπουλος.....	17
Η Επικούρεια θεολογία και η συνεισφορά της στο Νέο Διαφωτισμό Τάκης Παναγιωτόπουλος.....	22
Η ευσέβεια σύμφωνα με τις πηγές της επικούρειας φιλοσοφίας Γιώργος Καπλάνης.....	28
Η Επικούρεια απελευθέρωση των θεών Δημήτρης Λιαρμακόπουλος.....	30
Η σκανδαλώδης πρόσληψη της θεολογίας του Επίκουρου Boris Inti Chamani Velasco, Βολιβία.....	32

Η επικούρεια άποψη περί θεών

Τάκης Παναγιωτόπουλος

*Ομιλία στο 1ο Πανελλήνιο Συμπόσιο Επικούρειας Φιλοσοφίας
12-13 Φεβρουαρίου 2011, Γαργητός Αττικής (Δήμος Γέρακα)*

Καταρχήν θα ήθελα να αναφέρω ότι η παρουσίαση αυτή στηρίχθηκε αποκλειστικά στις διαθέσιμες αρχαίες πηγές. Η τεκμηρίωση αναφέρεται στα έργα:

ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ – ΚΥΡΙΕΣ ΔΟΞΕΣ
ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ – ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΜΕΝΟΙΚΕΑ
ΦΙΛΟΔΗΜΟΥ – ΠΕΡΙ ΕΥΣΕΒΕΙΑΣ
ΔΙΟΓΕΝΗ ΟΙΝΟΑΝΔΕΑ – ΜΕΓΑΛΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΣΤΑ ΟΙΝΟΑΝΔΑ
ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ – ΒΙΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ (ΣΧΟΛΙΑ)
ΛΟΥΚΡΗΤΙΟΥ – ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΣ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ
ΚΙΚΕΡΩΝ – ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΣ ΤΩΝ ΘΕΩΝ
ΣΕΞΤΟΣ ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ – ΠΡΟΣ ΦΥΣΙΚΟΥΣ
ΑΕΤΙΟΣ – ΣΥΝΑΓΩΓΗ
ΩΡΙΓΕΝΗΣ – ΚΑΤΑ ΚΕΛΣΟΥ
ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ – ΚΑΤΑ ΠΑΣΩΝ ΑΙΡΕΣΕΩΝ

Από τα βάθη της αρχαιότητας οι λαοί όλου του κόσμου εξέφρασαν το θρησκευτικό συναίσθημα, πίστεψαν και πιστεύουν στο θείο. Στην Ελλάδα το θείο εκφράστηκε μέσω των θεών που λογίζονταν ως μακάρια και άφθαρτα όντα, δηλαδή αθάνατες κι ευδαιμονικές υπάρξεις. Οι Θεοί κατά την κοινή αντίληψη της εποχής του Επίκουρου είχαν παρεμβατικότητα στη φύση και τη ζωή των ανθρώπων, καθόριζαν τα συμβαινόμενα καλά και κακά, τίθονταν ευνοϊκά προς κάποιους ενώ κάποιους άλλους τους τιμωρούσαν ή απλά δεν τους ευνοούσαν. Ακόμη και σήμερα δε θα λέγαμε ότι έχουν αλλάξει πολλά από τα προαναφερόμενα. Από που όμως προέκυψε αυτή η αντίληψη για το θείο; Από την ανθρώπινη αδυναμία κατά πρώτον της εξήγησης των φυσικών φαινομένων και γενικότερα της φύσης του σύμπαντος κόσμου, και κατά δεύτερον από την επιθυμία κάποιων ανθρώπων να υποτάξουν τους υπόλοιπους στηριζόμενοι στον φόβο αυτόν.

Ο Επίκουρος με την μελέτη της φύσης, την φυσιολογία δηλαδή, εξήγησε τα φυσικά φαινόμενα και τα απέδωσε εκεί που πραγματικά ανήκουν δηλαδή στις μηχανικές και χημικές ιδιότητες των ατόμων. Έφτασε σε τέτοια ακλόνητα συμπεράσματα βασιζόμενος στα κριτήρια της αληθείας, ώστε κατέρριψε την τότε και τώρα κρατούσα δυστυχώς άποψη για τον φόβο του Θεού, όπως πολύ όμορφα μας περιγράφει ο Λουκρήτιος στο *De rerum natura*¹.

Η αφοβία αυτή δε, ενισχύεται με την επικούρεια άποψη και βεβαιότητα για τη θνητότητα της ψυχής² που αναγκαστικά οδηγεί στην μη ύπαρξη μεταθανάτιας ζωής, όπου η ψυχή τιμωρείται ή επιβραβεύεται από τον Θεό, μια άποψη που επικράτησε κυρίως στα ελληνιστικά χρόνια και μετέπειτα και συνεχίζει βέβαια έως σήμερα. Και λέω κυρίως ελληνιστικά χρόνια διότι τα προηγούμενα χρόνια η ελληνική αντίληψη ήταν ότι η ψυχή μετά θάνατον περιφέρονταν ως σκιά στον κάτω κόσμο δίχως συνείδηση και δίχως επιβράβευση ή τιμωρία. Από τότε όμως που επικράτησε η άλλη άποψη βάρυνε τις ψυχές εν ζωή με έντονο φόβο, διότι ο άνθρωπος πια δεν έχει να ανησυχεί μόνον για τα τρέχοντα μιας πεπερασμένης ζωής, αλλά και για αυτά τα πράγματα σε μια κατάσταση αθανασίας που περιέχεται κατά κάποιους η ψυχή.

Ο Επίκουρος λοιπόν στην επιστολή προς Ηρόδοτο καταρρίπτει τον φόβο του Θεού για τη μεταθάνατο ζωή με την επιβεβαίωση της θνητότητας της ψυχής τα άτομα της οποίας διαλύονται και σκορπίζονται όπως ακριβώς τα άτομα του σώματος με τον θάνατο και και την ουκ αντιμαρτύρηση του αντιθέτου.

Τι γίνεται όμως με τον εν λόγω φόβο εν ζωή;

Ο Διογένης Οϊνοανδέας τετρακόσια χρόνια μετά τον Επίκουρο έλεγε ότι “τα αγάλματα των Θεών πρέπει να τα κατασκευάζουμε (με πρόσωπα) χαρούμενα και γελαστά για να μπορούμε να τους ανταποδίδουμε το χαμόγελο και όχι να τους φοβόμαστε”³.

Μας λέει λοιπόν ο Επίκουρος ότι “το μακάριο και το άφθαρτο ούτε το ίδιο έχει έγνοιες ούτε σε άλλον προκαλεί. Έτσι δεν περιέχει ούτε θυμούς ούτε συμπάθειες γιατί αυτά ανήκουν στον αδύναμο”⁴. “Μην του προσάπτεις τίποτα ξένο προς την αφθαρσία του και μη οικείο προς τη μακαριότητά του”⁵. “Διότι οι ασχολίες, οι φροντίδες, οι χάρες και η οργή(του θείου) δεν συμφωνούν με τη μακαριότητα, αλλά συμβαίνουν λόγω αδυναμίας, του φόβου και της εξάρτησης από τους άλλους”⁶.

Ασεβής εν τέλη κατά τον Επίκουρο είναι αυτός που προσάπτει στο μακάριο και άφθαρτο ον ότι προκαλεί μέγιστες βλάβες και ότι είναι αιτία κακών ή ότι είναι πηγή ωφελειών προς κάποιους⁷, διότι πολύ απλά έτσι χάνει την θεία ουσία του. Συνεπώς το μακάριο και άφθαρτο δηλαδή ο Θεός, δεν ασχολείται με τίποτε άλλο εκτός του εαυτού του, διότι κάτι τέτοιο πολύ απλά θα υποβίβαζε την ιδιότητά του.

1 De rerum natura V.55

2 De rerum natura III.784 - Επιστολή προς Ηρόδοτο

3 ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΟΙΝΟΑΝΔΕΑΣ – ΟΙ ΠΟΛΥΤΙΜΕΣ ΠΙΕΤΡΕΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - Μετάφραση : ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ - ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΘΥΡΑΘΕΝ

4 Κ.Δ. Ι – μεταφρ. Μάριος Βερέττας

5 Διογένης Λαέρτιος - Επιστολή προς Μενοικέα X.123

6 Διογένης Λαέρτιος - Επιστολή προς Ηρόδοτο X.77

7 Διογένης Λαέρτιος - Επιστολή προς Μενοικέα X.123-124

Εφόσον το μακάριο δεν ασχολείται με τίποτε άλλο εκτός του εαυτού του, δεν υφίσταται θεϊκός προακαθορισμός, θεία πρόνοια, ειμαρμένη, πεπρωμένο και άρα δεν υφίσταται σίγουρη πρόβλεψη για μελλοντικές καταστάσεις δηλαδή η μαντική⁸.

Τι είναι όμως αυτό που τρέπει τα πάντα να συμβαίνουν; Τα πάντα στον σύμπαντα κόσμο άρα και στον άνθρωπο συμβαίνουν από τρεις αιτίες κατά τον Επίκουρο.

Είτε από ανάγκη, είτε από τύχη είτε από προαίρεση δηλαδή από επιλογή, δίχως θεία παρέμβαση και προκαθορισμό.

Ο Θεός λοιπόν δεν είναι για φόβο. “ΑΦΟΒΟΝ Ο ΘΕΟΣ”. Έτσι ξεκινά η τετραφάρμακος και δεν είναι τυχαίο αυτό. Ο Επίκουρος, ο μέγας διαφωτιστής και ανθρωπιστής φιλόσοφος κατανόησε ότι για να διάγει ο άνθρωπος έναν ευδαίμονα βίο, θα πρέπει να παραμερίσει τους αστήριχτους φόβους που τον κατατρέχουν.

Από που όμως προέκυψαν οι δοξασίες που είναι τόσο αταίριαστες με τη φύση του θείου; Ενώ λοιπόν κατά τον Επίκουρο οι Θεοί υπάρχουν μιας και η γνώση που έχουμε γι αυτούς είναι εναργής, δεν συμβαίνει το ίδιο για την γνώμη που έχουμε γι αυτούς. Αυτό συμβαίνει διότι ενώ η φύσις ενέγραψε την έννοιά τους στο πνεύμα των ανθρώπων⁹ (δηλαδή η παράσταση του Θεού έχει αποτυπωθεί στο νου των ανθρώπων¹⁰) δηλαδή υπάρχει καθολική συγκατάθεση περί τούτου, οι ίδιοι οι άνθρωποι στην συνέχεια προσάπτουν φαντασιακάς αλλοιώσεις και προσδίδουν άλλες ιδιότητες πέραν της μακαριότητος και αφθαρσίας των.

Έτσι δίχως να έχουν οι Θεοί την ευθύνη, οι πολλοί άνθρωποι από μόνοι τους τους προσδίδουν την εξουσία των φαινομένων φυσικών και ηθικών. Έτσι λοιπόν καταλήγει ο Επίκουρος ότι οι Θεοί δεν είναι όπως τους πιστεύει ο πολύς ο κόσμος, γιατί δεν υπάρχει λογική συνοχή σε ότι πρεσβεύει ο πολύ κόσμος γι αυτούς¹¹.

Έτσι λοιπόν ο Επίκουρος έρχεται μέσα από τις επιτομικές επιστολές του που ευτυχώς μας έχουν διασωθεί μέσω του Διογένη Λαέρτιου και διαφωτίζει το θέμα εκφράζοντας προς τους Θεούς μια πραγματικά ευσεβή άποψη που όμως δεν είναι κοινά αποδεκτή.

Παρόλο την ευσέβεια του Επίκουρου, οι σχετικές απόψεις του αλλά και των επικουρείων που ακολούθησαν μέχρι τα χρόνια της ύστερης αρχαιότητας, ξεσήκωσαν πλήθος διαμαρτυρίες από τους αντιπάλους της σχολής και στοιχειοθέτησαν κατηγορίες περί αθεΐας. Αυτές είχαν να κάνουν κυρίως με την θέση της μη παρεμβατικότητας των θεών στα ανθρώπινα και φυσικά τεκταινόμενα, δηλαδή την απουσία της θείας πρόνοιας και της επιβράβευσης ή τιμωρίας των αγαθών ή κακών πράξεων εν ζωή ή και μεταθανάτια. Έτσι ο Ρωμαίος Κικέρων είπε ότι “ο Επίκουρος στην πραγματικότητα αρνείται τους Θεούς”¹².

Ο στωικός Ποσειδώνιος ισχυρίστηκε πολύ αργότερα ότι ο Επίκουρος ήταν ένας κόλακας που προσπάθησε να καλύψει τον αθεϊσμό του με μια λειψή θεολογία. Είναι ο ίδιος που λασπολογούσε τον Επίκουρο με φαιδρές εκφράσεις σύμφωνα με τον Διογένη Λαέρτιο.

8 Αέτιος Συναγωγή - Μεταφρ. Γιώργος Ζωγραφίδης *ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ - ΗΘΙΚΗ, Η θεραπεία της ψυχής - ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΖΗΤΡΟΣ*

9 Κικέρων De natura deorum I.43

10 Επιστολή προς Μενοικέα

11 Επιστολή προς Μενοικέα

12 Κικέρων De natura deorum I.123 – Μεταφρ. Γιώργος Ζωγραφίδης *ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ - ΗΘΙΚΗ, Η θεραπεία της ψυχής - ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΖΗΤΡΟΣ*

Όμως σύμφωνα με τις πηγές βλέπουμε σε όλη τη διάρκεια της ύπαρξης των επικουρείων να γίνεται προσπάθεια αντίκρουσης των κατηγοριών περί αθεΐας. Εκτός του Επίκουρου, ο Φιλόδημος διακόσια χρόνια μετά, έγραψε το Περί Ευσεβείας όπου εξετάζει σχετικά θέματα. Ο Διογένης Οϊνοανδέας τετρακόσια χρόνια μετά τον Επίκουρο απολίσθωνε στην Μεγάλη Επιγραφή το παρακάτω:

«...και τους καλύτερους τους κατατρέχουν ως άθεους και γι αυτό θα δηλώσω ότι δεν είμαστε εμείς (οι επικούρειοι) που αναιρούμε τους Θεούς, αλλά άλλοι...».¹³

Είναι σημαντικό το να ξεκαθαρίζουμε κάποια πράγματα που είπαν ή δεν είπαν ο Επίκουρος και οι υπόλοιποι φιλόσοφοί μας, αλλά το κυριότερο είναι το να μην εισάγουμε έννοιες που ποτέ δεν υποστηρίχθηκαν από αυτούς και μάλιστα στο όνομά τους, για να καλύψουμε προσωπικές μας πεποιθήσεις, που βεβαίως είναι σεβαστές ως τέτοιες.

Με τον τρόπο αυτό η επικούρεια φιλοσοφία προστατεύεται και δε κινδυνεύει να αλλοιωθεί ως προς την ουσία της. Και βέβαια, όπως γράφει ο Eric Anderson στο βιβλίο του «Ο ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ τον 21^ο ΑΙΩΝΑ», «οι αναθεωρήσεις είναι πάντα αναγκαίες, αλλά ως επί το πλείστον, η προσαρμογή του επικουρισμού στον 21^ο αιώνα είναι μια διαδικασία διερεύνησης ή περιορισμού των αρχαίων απόψεων – πάντα σε συμφωνία με τα πρόσφατα δεδομένα – και όχι ανατροπής τους».

Ευτυχώς όμως από τύχη αγαθή εκτός των επιστολών του Επίκουρου η ηφαιστειακή τέφρα του Βεζούβιου προστάτεψε έναν μεγάλο αριθμό επικουρείων έργων που σε συνδυασμό με σχετικές αναφορές σε έργα άλλων συγγραφέων της αρχαιότητας μας δίνουν πολύτιμες πληροφορίες επί του θέματος. Κι αυτό διότι τα εκτεταμένα έργα του Επίκουρου επί του θέματος τα Περί Ευσεβείας και Περί Θεών δεν έχουν φτάσει έως εμάς αυτούσια.

Ας εξετάσουμε στα πλαίσια αυτά την επικούρεια άποψη για τη φύση των θεών.

Ο Επίκουρος ως φιλόσοφος όφειλε και προχώρησε στην αναζήτηση της φύσης των Θεών. Χρησιμοποίησε γι αυτό τα κριτήρια της αλήθειας, εντάσσοντας την έρευνά του στον τομέα της φυσιολογίας. Θα αναφερθώ στα βασικά σημεία επ' αυτού του θέματος.

Οι Θεοί δεν γίνονται αντιληπτοί μέσω του αισθητηριακού περιβάλλοντος αφού κανείς δεν έχει πιάσει ή ακούσει ή γευθεί κλπ Θεό, αλλά μέσω της νοήσεως¹⁴, «λόγω **θεωρητοί**» όπως ακριβώς είπε ο Επίκουρος, μέσω της επιβολής της διανοίας που είναι ένα από τα τέσσερα επικούρεια κριτήρια αληθείας. Οτι γίνεται αντιληπτό μέσω της ενοράσεως είναι υπαρκτό και ιδιαίτερα εφόσον είναι καθολικό, είναι εναργές.

Οι Θεοί είναι όντα ενσώματα, διότι μόνον το κενό είναι μη ενσώματο. Όμως το γεγονός ότι δεν μπορούμε να τους αντιληφθούμε με τις αισθήσεις οδηγεί τον Επίκουρο στο συμπέρασμα ότι οι Θεοί αποτελούνται από λεπτότερα αιθέρια θα λέγαμε άτομα τα οποία όμως οπωσδήποτε έχουν υλική υπόσταση. Την υλική αυτή υπόσταση είναι που αντιλαμβανόμαστε μέσω της νοήσεως με τη μορφή απορρεουσών ειδώλων από εκείνους προς εμάς¹⁵.

13 ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΟΙΝΟΑΝΔΕΑΣ – ΟΙ ΠΟΛΥΤΙΜΕΣ ΠΕΤΡΕΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - Μετάφραση : ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ - ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΘΥΡΑΘΕΝ

14 Κικέρων De natura deorum L.49

15 Κικέρων De natura deorum L.49 ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ - ΗΘΙΚΗ, Η θεραπεία της ψυχής - Γιώργος Ζωγραφίδης ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΖΗΤΡΟΣ

Ο Επίκουρος αντιλαμβάνεται τους Θεούς ως ανθρωπόμορφους διότι έτσι τους αντιλαμβάνονται και τους αναπαριστούν οι άνθρωποι¹⁶. Εξάλλου η μακαριότητα και η αφθαρσία απαιτεί την κάλλιστη εμφάνιση και απεικόνισή τους.

Η τοποθεσία που εκδηλώνουν την ύπαρξή τους είναι τα μετακόσμια¹⁷ διότι αν ήταν οπουδήποτε αλλού θα παρέμβαιναν στην λειτουργία του κόσμου κάτι όμως που δεν επιμαρτυρείται από κανένα φαινόμενο. Τα μετακόσμια κατά τον Επίκουρο είναι το διάστημα μεταξύ των κόσμων, ένας χώρος αρκετά κενός όχι όμως τεράστιος και εντελώς κενός.¹⁸

Ο Επίκουρος τοποθετήθηκε αναφορικά με την συμπεριφορά των ανθρώπων προς το Θείο, εντός του πλαισίου περί των προτιμήσεων και αποφυγών για το ηδέως ζην. Στο σημείο αυτό αξίζει να εξετάσουμε την ατμόσφαιρα της εποχής του. Είναι γνωστό ότι ο φιλόσοφος μετά τον οριστικό του επαναπατρισμό, απόκτησε οικία στο Δήμο Μελίτης, δίπλα στο λόφο των Νυμφών (αστεροσκοπείου). Ο Κήπος η σχολή του, βρίσκονταν λίγο παραδίπλα ανάμεσα στο Δίπυλο και στην Ακαδημία. Ο Παρθενών και η Πρόμαχος Αθηνά προσέφεραν τη θέα τους και στα δυο αυτά σημεία. Αλλά η πόλη δεν ανήκε μόνον στην Θεά της. Ανήκε πρωτίστως στους πολίτες, τους Αθηναίους Πολίτες που τιμούσαν την πόλη τους μέσω της λατρείας της πολιούχου Θεάς και των άλλων Θεών και Θεοτήτων. Η τιμή στους Θεούς γίνονταν τόσο μέσω της έκφρασης της λαϊκής λατρείας, οικιακής και μαζικής αλλά και της πολιτειακής, μέσω των οικιακών τελετών και των πάνδημων εορτών όπως των Ανθεστηρίων, των Διονυσίων κα. Ο κάθε οίκος είχε τον βωμό του και τα ιερά των Θεών όπως και τα αγάλματα αυτών βρίσκονταν διάσπαρτα σε όλη την Αττική. Με την κορύφωση της κλασικής περιόδου οι Θεοί δεν περιορίστηκαν στον μύθο αλλά σφιχτοαγκαλιάστηκαν με την πόλη.

Η λαϊκή θρησκεία όπως εκφράζονταν στις παραδοσιακές εορτές αλλά κυρίως στον οίκο, έμενε αναλλοίωτη στην πορεία της ιστορίας. Η πολιτειακή είχε τις διαδρομές της αναλόγως της πολιτικής κατάστασης της εποχής.

Υπό αυτό το πρίσμα βλέπουμε τις παρακάτω επικούρειες απόψεις που έχουν να κάνουν με την συμπεριφορά των ανθρώπων προς το Θείο.

Ο Φιλόδημος στο έργο του Περί Ευσεβείας αναφέρει τα εξής:

“Το ότι οι Θεοί της Πόλης πρέπει να τιμούνται, δεν ήταν κάτι που απλώς δίδασκε ο Επίκουρος αλλά είναι φανερό από τη διαγωγή του πως τηρούσε πιστά όλες τις παραδοσιακές εορτές και θυσίες”¹⁹.

Ο Φιλόδημος στο ίδιο έργο μας παραθέτει ένα γράμμα του Επίκουρου που λέει τα εξής:

“Όσο για εμάς ας θυσιάζουμε ευσεβώς και όπως αρμόζει τις κατάλληλες μέρες και ας εκτελούμε όλες τις άλλες πράξεις λατρείας σύμφωνα με τα έθιμα, χωρίς να αφήνουμε την κρίση μας σχετικά με τις ανώτατες και πιο σεπτές υπάρξεις να επηρεάζεται με τις

16 Αέτιος – Συναγωγή Ι.7.34 - ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ - ΗΘΙΚΗ, Η θεραπεία της ψυχής - Γιώργος Ζωγραφίδης
ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΖΗΤΡΟΣ

17 Ιππόλυτος Κατά πασών αιρέσεων Ι.22.3 - ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ - ΗΘΙΚΗ, Η θεραπεία της ψυχής - Γιώργος Ζωγραφίδης
ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΖΗΤΡΟΣ

18 Διογένης Λαέρτιος - Επιστολή προς Πυθοκλή Χ.89

19 Μετάφραση : ΡΟΖΙΝΑ ΜΠΕΡΚΝΕΡ - Ο ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΟΙ ΤΟΥ - Συγγραφέας: Α.Ι. FESTUGIERE --ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΘΥΡΑΘΕΝ σελ. 109

συνηθισμένες αντιλήψεις. Επιπλέον, ας τηρούμε τα έθιμα για τον λόγο που ανέφερα γιατί έτσι μπορούμε να ζήσουμε σε συμφωνία με τη φύση”²⁰

Ο Φιλόδημος αναφέρει πάλι στο Περί Ευσεβείας ότι σε επιστολή του προς τον Φύρσονα ο ίδιος ο Επίκουρος αναφέρει ότι συμμετείχε με το λαό στην εορτή των Χοών (η δεύτερη μέρα των Ανθεστηρίων) και πως είχε μνηθεί στα αστικά μυστήρια. Και συνεχίζει με το ότι “ο Επίκουρος λέει ότι η προσευχή ταιριάζει στη Σοφία. Όχι επειδή στεναχωριούνται οι Θεοί εάν δεν προσευχηθούμε αλλά λόγω της σαφούς αντίληψης ότι είναι φύσεις ανώτερες σε δύναμη και σπουδαιότητα”.²¹

“Ο Σοφός απευθύνει προσευχές στους Θεούς, θαυμάζει τη φύση και την κατάσταση τους, αγωνίζεται να τους πλησιάσει, λαχταρά να τους αγγίξει και να ζήσει με αυτούς...”²²

Ο βιογράφος του Επικούρου Διογένης Λαέρτιος αναφέρει για τον Επίκουρο ότι “Ο σεβασμός του προς τους Θεούς και η φιλία του προς την πατρίδα, δεν είναι δυνατόν να περιγραφούν”.²³

Αυτά λοιπόν μας είπε ο μεγάλος φιλόσοφος Επίκουρος περί Θεών και Ευσεβείας.

Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε ότι η επικούρεια θεολογία για το μακάριο και άφθαρτο ον, το Θεό μας λέει ότι:

Δεν προκαλεί το κακό ούτε στον εαυτό του ούτε σε άλλους.

Δεν προκαθορίζει.

Δεν τιμωρεί.

Δεν δωροδοκείται με ανταλλάγματα.

Είναι πρότυπο για τον μακάριο και ατάραχο βίο των ανθρώπων, ο Διογένης Οίνοανδέας έλεγε κάποτε για τους επικούρειους «...όσο ζούμε, χαιρόμαστε ομοίως με τους Θεούς»²⁴.

Είναι λοιπόν άφοβον.

Φθάνοντας στο σήμερα του 21ου αιώνα, σ’ αυτό το διαμορφωμένο περιβάλλον και με αυτές τις ιδιαίτερες και όχι ευχάριστες συνθήκες που βιώνουμε καθημερινά, μπορούμε να πούμε με σιγουριά ότι η επικούρεια φιλοσοφία με τις ξεκάθαρες έννοιες και αντιλήψεις, δείχνει αισιόδοξα τον δρόμο για την βίωση μιας τέτοιας ζωής, ώστε και το σώμα μας να μην υποφέρει και η ψυχή μας να μην είναι ταραγμένη.

Άφοβον ο Θεός.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

-Ο ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΟΙ ΤΟΥ - Συγγραφέας: A.J. FESTUGIERE -
Μετάφραση : ΡΟΖΙΝΑ ΜΠΕΡΚΝΕΡ

20 Μετάφραση : ΡΟΖΙΝΑ ΜΠΕΡΚΝΕΡ - Ο ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΟΙ ΤΟΥ - Συγγραφέας: A.J. FESTUGIERE --ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΘΥΡΑΘΕΝ σελ. 109

21 Μετάφραση : ΡΟΖΙΝΑ ΜΠΕΡΚΝΕΡ - Ο ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΟΙ ΤΟΥ - Συγγραφέας: A.J. FESTUGIERE --ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΘΥΡΑΘΕΝ σελ. 109

22 ΦΙΛΟΔΗΜΟΣ – ΠΕΡΙ ΘΕΩΝ ΙΙΙ- ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ - ΗΘΙΚΗ, Η θεραπεία της ψυχής - Γιώργος Ζωγραφίδης ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΖΗΤΡΟΣ

23 Διογένης Λαέρτιος Χ.

24 Διογένης Οίνοανδέας-Μεγάλη Επιγραφή- απ.125 - ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΟΙΝΟΑΝΔΕΑΣ – ΟΙ ΠΟΛΥΤΙΜΕΣ ΠΙΕΤΡΕΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - Μετάφραση : ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ - ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΘΥΡΑΘΕΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΘΥΡΑΘΕΝ

-Η ΛΟΓΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ- J.M. GABAUDE - ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

-ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ - ΗΘΙΚΗ, Η θεραπεία της ψυχής - ΓΙΩΡΓΟΣ ΖΩΓΡΑΦΙΔΗΣ - ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΖΗΤΡΟΣ

-ΛΟΥΚΡΗΤΙΟΣ - DE RERUM NATURA - Μετάφραση : ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ, ΡΟΥΛΑ ΧΑΜΕΤΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΘΥΡΑΘΕΝ

-ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΟΙΝΟΑΝΔΕΑΣ – ΟΙ ΠΟΛΥΤΙΜΕΣ ΠΕΤΡΕΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - Μετάφραση : ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ - ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΘΥΡΑΘΕΝ

-Ο ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΤΟΝ 21ο ΑΙΩΝΑ - Συγγραφέας: E. ANDERSON - Μετάφραση : ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ - ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΘΥΡΑΘΕΝ

Η θεολογούσα προτυποκρατία στον Επίκουρο

Γιώργος Μπακογιάννης

Ομιλία στο 5ο Πανελλήνιο Συμπόσιο Επικούρειας Φιλοσοφίας
7-8 Φεβρουαρίου 2015, Γαργηττός Αττικής (Δήμος Γέρακα)

Χρησιμοποίησα αυτό τον περιεκτικό τίτλο του J.M. Gabaude γιατί κατά την γνώμη μου αποδίδει με ακρίβεια και σαφήνεια την Επικούρεια άποψη για τους Θεούς. Θα προσπαθήσω να δείξω ότι η αντίληψη των Επικουρείων για το Θείον δεν αντιστρατεύεται τον υπόλοιπο κορμό της Επικούρειας φιλοσοφίας, αλλά είναι αναπόσπαστο μέρος τόσο του Φυσικού όσο και του Κανονικού, αν και είναι ενσωματωμένο στο Ηθικό κομμάτι.

Επίσης, θα δούμε ότι η αντίληψη αυτή δεν αποτελούσε για κανένα λόγο υπεκφυγή, αφού ο Σοφός είχε ήδη εκτεθεί με τις αντιλήψεις του περί θείας πρόνοιας και θνητότητας της ψυχής.

Ας ξεκινήσουμε λοιπόν με την βασική αρχή της Επικούρειας φιλοσοφίας, δηλαδή ότι τα δεδομένα της εμπειρίας πρέπει να γίνονται δεκτά. Δεν είναι όμως γεγονός ότι η έννοια των Θεών διαπνέει όλη την ανθρώπινη ιστορία; Πρόκειται περί προλήψεως, περί έννοιας που ενσωματώνεται στα κριτήρια αλήθειας του Επίκουρου. Ο ίδιος ο σοφός είναι σαφής περί αυτού: «Ακόμη και οι παραστάσεις των τρελών, όπως και αυτές που βλέπουμε στον ύπνο μας είναι αληθείς, διότι προκαλούν κίνηση στο νου ενώ το μη όν δεν προκαλεί τίποτα.¹ Επίσης, στην επιστολή προς Ηρόδοτο ο Επίκουρος δεν κρύβει τα λόγια του: «[κάνονας μας] είναι ότι αληθές εστί αυτό που παρατηρούμε με τις αισθήσεις ή συλλαμβάνουμε άμεσα με τον νου (φανταστική επιβολή της διάνοιας).²

Ας έλθουμε όμως στα αμείλικτα ερωτήματα. Πώς είναι δυνατή η γνώση του Θείου σε ένα φιλοσοφικό σύστημα, υλικό και μηχανοκρατικό; Πως είναι δυνατό να βεβαιώσουμε κάποιον ότι υπάρχουν οι Θεοί; Πως συγκολλά ο ίδιος ο Σοφός την ενάργεια τους με το υπόλοιπο φιλοσοφικό του σύστημα; Τα λόγια του εξ αρχής ξεκαθαρίζουν: «οι Θεοί υπάρχουν. Και η γνώση μας για Αυτούς είναι προφανής».³

Θα προσπαθήσουμε λοιπόν, ακολουθώντας το μονοπάτι της αυστηρής Επικούρειας φιλοσοφίας, να δούμε πού συναντά ο Σοφός τους Θεούς.

1. ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗ

Η καθολικότητα της έννοιας των Θεών σε όλους τους λαούς με τα ίδια προσδιοριστικά χαρακτηριστικά, μακάριοι και αθάνατοι, αποτελεί καθολική πρόληψη. Και είναι σίγουρο ότι δεν μπορεί να υπάρξει πρόληψη για ό,τι δεν υφίσταται. «Μόνο ο Επίκουρος βλέπει κατά πρώτον ότι υπάρχουν Θεοί, γιατί η ίδια η

φύση έχει εγχαράξει την έννοιά τους στις ψυχές όλων μας. Γιατί, πράγματι, ποιος λαός ή ποια φυλή ανθρώπων δεν έχει, χωρίς να την διδάχθηκε, μια εκ των προτέρων ιδέα για τους Θεούς; Αυτήν ο Επίκουρος την ονομάζει πρόληψη, δηλαδή ένα είδος νοητικής εικόνας του πράγματος, η οποία έχει ήδη γίνει αντιληπτή και χωρίς την οποία τίποτε δεν είναι δυνατό να γίνει κατανοητό, να ερευνηθεί και να συζητηθεί», αναφέρει ο Επικούρειος συνομιλητής του Κικέρωνα στο *De natura deorum*.⁴

Ο Επίκουρος είναι ο πρώτος που εξήγησε σε συμφωνία με το φυσικό μέρος πως ο σχηματισμός της έννοιας των Θεών είναι μία καθολική εγγραφή της φύσεως (όπως την αντιλαμβάνεται ο ίδιος σαν πολυσύμπαν) στο νου των ανθρώπων.

2. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΠΡΟΛΗΨΗΣ

Ας αποκλείσουμε κατ' αρχάς τα προφανή για την γένεση της πρόληψης αυτής. Η εμπειρία δεν επιμαρτυρεί ότι η γένεσή της προέρχεται από τις αισθήσεις, ούτε είναι έμφυτος ιδέα βέβαια, διότι τότε θα είχαμε καταστροφή ολόκληρου του υλιστικού Επικουρείου οικοδομήματος. Ούτε έμφυτος ιδέα, ούτε προερχόμενο από τις αισθήσεις. Τότε τι;

Ας διαβάσουμε πάλι τον Κικέρωνα:⁵ «Ο Επίκουρος διδάσκει ότι η δύναμη και η φύση των Θεών είναι τέτοια, που κατά πρώτο δεν μπορεί να γίνει αντιληπτή με τις αισθήσεις αλλά με τον νου, και ούτε χάρη σε κάποιο σωματικό στοιχείο ή ατομικά αλλά με τα είδωλά τους, τα οποία τα αντιλαμβανόμαστε χάρη στην ομοιότητά τους και στο πέρασμά τους και ότι, καθώς υπάρχει μία άπειρη σειρά παρά πολύ όμοιων ειδώλων, που προέρχονται από αναρίθμητα άτομα, και αυτή ρέει από τους Θεούς, ο νους μας προσκολλάται στις εικόνες αυτές, με τη μέγιστη ηδονή, και γνωρίζει ποια φύση είναι μακάρια και αιώνια».

Αυτά είναι λοιπόν, κύματα ειδώλων απειροελάχιστων και λεπτών τα οποία δεν γίνονται αντιληπτά από τις υπόλοιπες αισθήσεις και δρουν απ' ευθείας στο νου (είναι «λόγω θεωρητοί»). Η διαδικασία αυτή εμπίπτει στις δραστηριότητες της φανταστικής επιβολής της διάνοιας που, για τους Επικουρείους, αποτελεί ένα ασφαλές κριτήριο αλήθειας. Οι εικόνες αυτές έχουν βαρύτητα και εγκυρότητα που συναγωνίζονται την εγκυρότητα των αισθήσεων. Παρέχουν μαρτυρία για την πραγματικότητα και τη δομή ενός κόσμου μη ορατού, όμως σίγουρα υλικού, και προκαλούν κίνηση και εγγράφουν στη ψυχή του ανθρώπου ηδονή και ανθρωπόμορφες ευγενικές φιλικές παραστάσεις.

Όμως, προσοχή. Οι εικόνες αυτές αποκτούν την δική τους ανεξάρτητη ύπαρξη. Η πορεία δεν είναι αντίστροφη, δεν είναι αποτέλεσμα των αισθήσεων, των παθών και των αισθητηριακών προλήψεων, αλλά αποτελούν πολλές φορές την αιτία τους. Το εντυπωσιακό όμως είναι, ότι υπάρχει μια καθολική σταθεροποίηση των εικόνων των Θεών, σε αντίθεση με την αισθητηριακή ποικιλία, η οποία εξαρτάται από την κίνηση, την προοπτική και τη θέση του αντικειμένου που παρατηρούμε.

3. ΑΠΟΡΡΙΨΗ ΤΗΣ ΕΜΦΥΤΟΥ ΙΔΕΑΣ ΠΕΡΙ ΘΕΩΝ

Ο ιδεαλισμός προσπάθησε πολλές φορές να ερμηνεύσει την καθολική αποδοχή του θείου από τους λαούς. Η μεταφυσική πορεία της σκέψης είναι από την Ιδέα στο Ον. Το Ον επιβάλλεται, εγγράφεται εντός μας δια της Ιδέας του, προϋπάρχει η Ιδέα και αποτυπώνεται στην ψυχή, η οποία εισέρχεται πανέτοιμη στο σώμα με τις κατάλληλες αναμνήσεις περί Θεών. Κάθε εμφυτοκρατία είναι αντίθετη με τις αρχές του υλιστικού ατομιστικού αισθησιοκρατισμού, άλλωστε για τους Επικουρείους τον άνθρωπο πρωτίστως τον χαρακτηρίζει η αίσθηση και όχι η νόηση η οποία απλώς την προεκτείνει.

Ο Επίκουρος είναι αντίθετος με κάθε είδους προένοια. Η γνώση υποστηρίζει, προέρχεται από τα είδωλα που μας αγγίζουν, με μηχανοκρατική διαδικασία.

4. Η ΕΠΑΓΩΓΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΦΥΣΗ ΣΤΗ ΘΕΪΚΗ Ή Η ΘΕΪΚΗ ΕΠΙΒΕΒΑΙΩΣΗ ΤΟΥ ΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Η πρόληψη των Θεών αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της φύσης και, αφού εγγραφεί στον ανθρώπινο νου (ψυχή), υπόκειται σε όλες τις άλλες διεργασίες του Επικούρειου συμπερασμού, στον αναλογικό τρόπο σκέψης, στην επιμαρτύρηση, στη μη επιβεβαίωση κλπ. Οι Επικουρείοι δηλαδή, χωρίς να διαχωρίζουν την ιδιαίτερη αυτή πρόληψη για τους Θεούς από τις άλλες καθαρά αισθητήριες προλήψεις, την υποβάλουν στον εμπειρικό τρόπο της «επιστημονικής εικασίας και ανασκευής», που έθεσε με σαφήνεια ο δάσκαλος, διότι τις θεωρούν αναπόσπαστο κομμάτι της πραγματικότητας.

Η αγαπημένη μέθοδος του κανόνα των Επικουρείων, η επαγωγή, εφαρμόζεται αδιακρίτως και για τις φυσικές προλήψεις των Θεών. Δεν αιφνιδιαζόμαστε όταν διαβάζουμε στον Φιλόδημο⁶: «Πρέπει να έχουμε ως αφετηρία μας την ανθρώπινη φύση, προκειμένου να συναγάγουμε με ομοιότητα τη φύση των Θεών, και να δηλώσουμε, στη συνέχεια, πως η θεότητα είναι ένα ον αιώνιο, άφθαρτο και πλήρες μακαριότητας»

Όμως και η απαγωγή από τη θεϊκή ευδαιμονία στην ανθρώπινη είναι εντυπωσιακή. Οι Θεοί κατά τον Επίκουρο αποτελούν μία επαλήθευση της «δι' εαυτόν είναι» ύπαρξης. Ο απαγωγικός δρόμος δείχνει ότι αφού καθολικά το ανθρώπινο είδος αφουγκράζεται με φυσικό τρόπο την αταραξία και μακαριότητα των Θεών, και αφού αυτοί αποτελούν τμήμα του πολυσύμπαντός του, άρα και οι άνθρωποι μπορεί να αποκτήσουν την ίδια μακαριότητα με αυτούς. Ο ίδιος ο σοφός το ξεκαθαρίζει: «Και ποτέ στον ύπνο σου ή στον ξύπνιο σου να μην ταράζεσαι και να ζεις σαν θεός ανάμεσα σε ανθρώπους. Γιατί δεν μοιάζει πια με θνητό ο άνθρωπος που ζει με αθάνατα αγαθά».⁷

Στην Επικούρεια φιλοσοφία λοιπόν, υπάρχει αμφίδρομη σχέση, ανάμεσα στον εξανθρωπισμό και στην θεοποίηση. Άλλωστε στο παραπάνω απόσπασμα από την επιστολή προς Μενοικέα φαίνεται ξεκάθαρα ότι ο εξανθρωπισμός είναι θεοποιητικός.

5. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΙΣΟΝΟΜΙΑΣ ΕΠΙΒΕΒΑΙΩΝΕΙ ΤΗΝ ΥΠΑΡΞΗ ΤΩΝ ΘΕΩΝ

Η αρχή της ισονομίας, η αντίληψη ότι όλα τα πράγματα αντιστοιχούν σε όλα, διατρέχει όλη την Επικούρεια φιλοσοφία. Αυτή η ισόρροπη κατανομή είναι θεμελιώδης αρχή στην Επικούρεια απειροκρατία.

Ας ακούσουμε τον Κικέρωνα⁸: «Η φύση του απείρου είναι πράγματι πολύ μεγάλη και αξίζει στον ύψιστο βαθμό βαθιά και προσεκτική μελέτη, κατά την οποία πρέπει κατ' ανάγκη να κατανοήσουμε ό,τι έχει μια τέτοια φύση, ώστε όλα τα πράγματα να αντιστοιχούν με ακρίβεια σε όλα. Ο Επίκουρος ονομάζει αυτή την ιδιότητα ισονομία, δηλαδή ισόρροπη κατανομή. Από την αρχή αυτή προκύπτει ότι αν το πλήθος των θνητών είναι τόσο μεγάλο, τότε δεν μπορεί το πλήθος των αθανάτων να είναι μικρότερο, και ότι αν αυτά που καταστρέφουν είναι αναρίθμητα τότε και αυτά που συντηρούν πρέπει να είναι άπειρα»

Η παρουσία, επομένως, όντων αθανάτων είναι σε απόλυτη συμφωνία με τη ισονομική αρχή του απείρου, των κόσμων του Επίκουρου. Αφού υπάρχει θνησιμότης, πρέπει αντισταθμιστικά αλλού να υπάρχει αθανασία. Αφού υπάρχει απειρότης αιτιών που προκαλούν τη φθορά πρέπει αντισταθμιστικά να υπάρχουν και αναρίθμητα αίτια συντήρησης. Αυτή η εξισορρόπηση και αναλογιοκρατία απορρέουν από τη δύναμη του απείρου. Η Επικούρεια σκέψη είναι πολύ πλατιά, αφού δεν υπάρχει κανένας λόγος αυτή ή εκείνη η κίνηση, αυτό ή εκείνο το όν, να παράγεται σε μεγαλύτερο αριθμό υποδειγμάτων σε σύγκριση με άλλη κίνηση ή με άλλο όν που παράγεται σε περιορισμένο αριθμό. Κάθε αναδιπλασιασμός συντίθεται στο άπειρο. Προσοχή όμως. Αν θεωρήσουμε το σύνολο των συνόλων και όχι αυτόν ή τον άλλο τόπο αυτήν ή την άλλη χρονική στιγμή. Στην απειροκρατία του Επικουρείου στοχασμού η ισότης ευκαιριών και δοκιμών δεν έχει όριο.

6. Η ΕΠΙΒΕΒΑΙΩΣΗ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΗΣ ΤΩΝ ΘΕΩΝ ΔΙΑ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΣ

Οι Θεοί εγγυώνται για την αλήθεια των ιδεωδών μας και των ηθικών μας συναισθημάτων. Πρόκειται για μια επικύρωση. Ο Επίκουρος ενέκρινε μία θρησκεία σε συμφωνία με το τέλος της ηθικής του, και αποκωδικοποιώντας τη φύση και την πρωταρχική πρόληψη, ανέπτυξε μία «θεολογία» που έχει τους Θεούς ως πρότυπο, ως προβολή του ανθρώπινου ιδεώδους. Όπως είπαμε, η θεωρία της επαγωγής και του αναλογικού τρόπου σκέπτεσθαι, είναι έγκυρες τόσο στη φυσική όσο και στην ηθική. Καθώς αναγόμεστε επαγωγικά από το αισθητό στο άτομο και στο κενό, οδηγούμαστε αναλογικά από την ενδοσκοπική εμπειρία της ανθρώπινης φύσης, στη θεία φύση.

7. ΤΑ 8 ΥΠΑΡΞΙΑΚΑ ΚΑΤΗΓΟΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΘΕΪΚΗΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΕΩΣ

A. ΔΙΑΘΕΤΟΥΝ ΜΙΑ ΟΡΙΣΜΕΝΗ ΣΩΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ως μη όν, μόνο το κενό είναι ασώματο. Οι Θεοί ως ατομικά όντα είναι υλικοί και εκπέμπουν συνεχώς είδωλα. Επειδή διατηρούν το σχήμα τους και το είναι τους, αυτό σημαίνει ότι η υλικότης τους ανανεώνεται γρήγορα και συνεχώς από παράγοντες που ευνοούν την αποκατάσταση της φθοράς.

B. ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΣ ΣΤΑ ΜΕΤΑΚΟΣΜΙΑ

Αφού οι Θεοί δεν υπόκεινται σε αισθητηριακή αντίληψη, δεν εντοπίζονται στον κόσμο μας. Αόρατοι και άφθαρτοι οι Θεοί υπάρχουν εντός των «διακόσμων», ήσυχoi μέσα σε ένα ανανεούμενο και ανεξάντλητο απόθεμα ειδώλων εξαιρετικά λεπτεπίλεπτων. Τα αχανή μετακόσμια έχουν μία σοβαρή πιθανότητα ύπαρξης στην απειρότητα του κενού και του Επικουρείου πολυσύμπαντος.

Γ. ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΜΟΡΦΗ

Εδώ η απόδειξη έρχεται δια των ειδώλων και το επιχείρημα της καθολικής συγκατάθεσης. Τα νοητικά μας οράματα, μάς τους εμφανίζουν ανθρωπόμορφους και επειδή αυτό το επιβάλλει η φύση, η αναπαράσταση από όλους τους λαούς, είναι ανθρωπομορφική. Το επιχείρημα της αναλογικότητας επιτρέπει το αίτημα αυτό: Αφού οι Θεοί είναι μακάριοι, αθάνατοι και τέλειοι, πρέπει να έχουν την καλλίστη όλων των μορφών. Υπάρχει άραγε μορφή ωραιότερη, πιο ταιριαστή και με τις καλύτερες αναλογίες, από την ανθρώπινη;

Δ. ΠΑΝΤΟΤΙΝΗ ΜΑΚΑΡΙΟΤΗΤΑ

Οι Θεοί είναι μάκαρες, θαλεροί, ακτινοβολούντες, σε διαρκή αταραξία. Δεν πράττουν τίποτε που θα καταστρέψει, αυτή την μακαριότητά τους. Ζουν και έχουν αφεθεί στη χαρά της ατάραχης ανάπαυσης, δίχως ασχολίες και μέριμνες. Είναι η ενσάρκωση του Επικουρείου ιδεώδους του «δι' εαυτόν είναι». Στον Κικέρωνα⁹ διαβάζουμε: «οι συγκεχυμένες ονειροπολήσεις των φιλοσόφων οι οποίες εμπλέκουν την θεότητα εις τα εγκόσμια δεν δείχνουν ανώτερες των μύθων των ποιητών που επινοούν Θεούς εμπαιθείς και αντιπροτύπους»

Ε. ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΑΚΡΙΤΟΙ ΘΕΟΙ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΤΑ ΕΙΔΗ ΘΕΩΝ

Ας διαβάσουμε προσεκτικά το σχόλιο στην πρώτη κύρια δόξα. «Σε άλλα έργα ο Επίκουρος λέει ότι οι Θεοί συλλαμ-βάνονται με το νου. Υπάρχουν αφενός διακρινόμενοι ατομικά και αφετέρου σύμφωνα με την ομοιότητα της μορφής τους, η οποία προκύπτει από τη συνεχή εκροή ειδώλων που δημιουργούν το ίδιο αντικείμενο. Είναι ανθρωποειδείς». Εδώ μάλλον ο σοφός διακρίνει δύο είδη θείων ειδώλων. Τα πρώτα μας καθιστούν γνωστούς τους ατομικά διακριτούς Θεούς (πχ τον Δία, την Αθηνά), και τα δεύτερα ομάδες ομοειδών θεοτήτων (πχ Χάριτες). Όλοι βέβαια οι Θεοί έχουν ύπαρξη ατομική, αλλά δεν είναι όμως γνωστοί ατομικά.

ΣΤ. ΔΙΑΙΩΝΙΣΗ

Η απειροκρατία αφήνει, δια της αρχής της ισονομίας, την απειρία των παραγόντων διαιώνισης των θείων σωμάτων.

Ζ. ΜΕΓΑΛΕΙΟ ΚΑΙ ΑΛΗΘΙΝΗ ΕΥΣΕΒΕΙΑ

Ευδαιμονία και αταραξία καθιστούν τους Θεούς σεβάσμιους, μεγαλοπρεπείς και ιερατικούς, πρότυπα προς μίμηση. Η επαφή με αυτούς τους Θεούς του μεγαλείου γεμίζει ηδονή τη ψυχή του ανθρώπου και επικυρώνει την μόνη αληθινή ευσέβεια. Στον Κικέρωνα¹⁰ διαβάζουμε: «Τόσο υπέροχη και ανώτερη είναι η φύση των Θεών ώστε οφείλει να υποχρεώσει το σοφό να της αποτίσει τιμή λατρείας». Στον Φιλόδημο τον Γαδαρηνό τέλος, αποκαλύπτεται η ουσία της Επικουρείας ευσέβειας «χάρη στους Θεούς κυρίως γεννιέται η ηδονή στην καρδιά των ανθρώπων». Οι Θεοί προσδίδουν γοητεία στο στοχασμό και χαρά στην

ψυχή, διότι αποτελούν παντοτινά πρότυπα και αρχέτυπα ευδαιμονίας και κάλλους.

Οι Επικούρειοι, συνεπεί με την φιλοσοφία τους, καθιστούν την ευσέβεια και την πρακτική της λατρείας, μέσο για την ατομική τους ευδαιμονία και απόλαυση. Είναι η μόνη αληθινή ευσέβεια και όχι καλοπιάσματα των Θεών για υπερφυσική παρέμβαση προς όφελός τους και συνήθως εναντίον άλλων. Στο γνωμολόγιο¹¹ σαρκαστικά αναγράφεται: «αν ο θεός εισάκουε τις προσευχές των ανθρώπων θα χάνονταν όλοι οι άνθρωποι γιατί, όταν προσεύχονται, ζητούν διαρκώς ο ένας για τον άλλο πολλά και άσχημα»

Η. ΠΟΛΥΘΕΪΣΜΟΣ ΟΧΙ ΜΟΝΟΘΕΪΣΜΟΣ

Βάσει της αρχής της ισονομίας αφού υπάρχει απειρότητα κόσμων και θνητών θα υπάρχει και απειρότητα Θεών. Δεν οφείλεται λοιπόν σε τέχνασμα, δειλία ή υπολογισμό, η συμμετοχή του σοφού και των μαθητών του σε λατρευτικές πρακτικές. Βέβαια, η προσέγγιση των Επικουρείων ήταν πάντοτε προσεκτική για να μένουν μακριά από εκδηλώσεις δεισιδαιμονίας και ιερατικού πλουτισμού. Ήταν πάντοτε εκεί για να χαίρονται με τους συμπολίτες τους την λατρεία των δημοκρατικών Θεών της πόλης τους και να προειδοποιούν τους πολίτες για την ανυπαρξία των φιλοσοφικών Θεών της αποκρουστικής Πλατωνικής αστροθεολογίας. «Αφοβον ο Θεός» βροντοφώναζαν και γεύονταν όλοι μαζί την επαφή τους με τη λατρευτική πρακτική, ως μέσο ευδαιμονίας και ηρεμίας.

Στο Φιλόδημο¹² μία αναφορά είναι κατατοπιστική: «Ο Επίκουρος μεμφόταν εκείνους που εξάλειπταν το θείο από τα πράγματα που υπάρχουν, ότι είναι εντελώς τρελοί. Αυτό κάνει στο δωδέκατο βιβλίο του περί Φύσεως και μέμφεται τον Πρόδικο, τον Κριτία και άλλους, λέγοντας ότι παραφρονούν και κατέχονται από μανία και τους παρομοιάζει με όσους βακχεύουν, παραγγέλλοντας τους να μην μας προξενούν προβλήματα και ούτε να μας ενοχλούν»

Η αποστροφή αυτή του σοφού για την αθειά δεν οφείλεται κατά την γνώμη μου σε μία απλή απαίτησή του για ευσέβεια, αλλά δείχνει βαθιά απογοήτευση γιατί διαπιστώνει ότι οι μαθητές του δεν έχουν κατανοήσει τον πυρήνα της φιλοσοφίας του, αφού η ύπαρξη των Θεών είναι αναπόσπαστο κομμάτι, τόσο της ηθικής του, όσο και του κανονικού και του φυσικού.

Αιφνιδιάζεται κάποιος όταν διαβάσει ένα απόσπασμα από τον τοίχο του Οινόανδρα (αποκωδικοποιήθηκε το 1972 από τον Martin Ferguson Smith), το οποίο αποτελεί το μοναδικό εσχατολογικό κείμενο που στηρίζεται πάνω στις Επικούρειες θέσεις. «Τότε στ' αλήθεια η ζωή των Θεών θα περάσει στους ανθρώπους, τα πάντα θα γεμίσουν δικαιοσύνη και αμοιβαία φιλία και δεν θα έχουμε ανάγκη, ούτε τειχών, ούτε νόμων, ούτε όσων μηχανευόμαστε ο ένας εις βάρος του άλλου. Ως προς τα αναγκαία, τα παραγόμενα από τη γεωργία, δεν θα έχουμε πια γεωργούς εργάτες, επειδή, θα οργώνουμε και θα σκάπτουμε οι ίδιοι και θ' ασχολούμαστε με τα ζώα και θα εκτρέπουμε τους ποταμούς και οι δραστηριότητές μας δε θα διακόπτουν τη συνεχή μελέτη της φιλοσοφίας, αφού η εργασία των αγρών θα προσφέρει ό,τι επιθυμεί η φύση μας».

Ακόμη και αυτή η περίεργη Επικούρεια ημισεχατολογία έχει τα πόδια της γερά καρφωμένα στο έδαφος. Δεν είναι μία εσχατολογία μεταφυσική, απειλητι-

κή ή ουτοπική. Είναι καθαρά επίγεια και ιστορική. Είναι θεοθητικής φύσεως αφού η ζωή των Θεών ταυτίζεται με το σκοπό της Επικούρειας ηθικής.

Το χαρμόσυνο μήνυμα των Επικουρείων είναι ξεκάθαρο. Θα έλθει κάποια μέρα που οι κοινότητες επικούρειας φιλίας θα απλωθούν σε όλο τον πλανήτη. Πρόκειται για τη γενίκευση του ισοθεϊσμού και της θεολογούσας προτυποκρατίας.

Παραπομπές:

1. Διογένης Λαέρτιος 32
2. Διογένης Λαέρτιος 62
3. Διογένης Λαέρτιος 123
4. De natura deorum I.43(352 Us)
5. De natura deorum I 49(352 Us)
6. Φιλόδημος Γαδαρηνός (μετάφραση J-A Festugiere «Ο Επίκουρος και οι Θεοί του» σ. 95-96
7. Διογένης Λαέρτιος 135
8. De natura deorum I.50(352 Us)
9. De natura deorum I 16
10. De natura deorum I XLI 116
11. Γνωμολόγιο codex parisinus gr 1168 , 115r
12. Φιλόδημος Γαδαρηνός «Περί ευσεβείας» απ. 19 (388Us)

Βιβλιογραφία

1. J-M Gabaude. Η Λογοκρατία του Επικούρου. Εκδόσεις Ακαδημίας Αθηνών 2009
2. Γιώργος Ζωγραφίδης. Επίκουρος: Ηθική: Η θεραπεία της ψυχής. Εκδόσεις Ζήτρος 2009
3. Καρλ Μαρξ. Διαφορά της Δημοκρατίας και Επικούρειας φυσικής φιλοσοφίας. Εκδόσεις Γνώση 1983
4. Διογένης Οινόανδρας. Οι πολύτιμες πέτρες της φιλοσοφίας. Εκδόσεις Θύραθεν 2003
5. Διογένης Λαέρτιος. Επίκουρος. Εκδόσεις Βιβλιοβάρδια 2007
6. Αβραάμ Κοέν. Άτομα-Αρετή-Ηδονή: Η Φιλοσοφία του Επικούρου. Εκδόσεις Θύραθεν 2006
7. Χρήστος Γιαπιτζάκης. Επικουρείων Δόξαι. Εκδόσεις Βερέττα 2010

Το πρόβλημα του κακού και το Επικούρειο Παράδοξο

Τάκης Παναγιωτόπουλος

*Ομιλία στο 6ο Πανελλήνιο Συμπόσιο Επικούρειας Φιλοσοφίας
6-7 Φεβρουαρίου 2016, Γαργητός Αττικής (Δήμος Γέρακα)*

Η ύπαρξη του κακού και τα βάσανα που αυτό προκαλεί στον κόσμο μας φαίνεται να θέτουν μια σοβαρή πρόκληση στην πίστη των πολλών για την θεϊκή παρέμβαση. Με την παρούσα εργασία²⁵, θα προσπαθήσω να αναδείξω την ανακουφιστική επικούρεια θέση που οδηγεί στην αταραξία, ότι δηλαδή “το μακάριο και το άφθαρτο ον (ο Θεός) ούτε το ίδιο έχει έγνοιες, ούτε σε άλλον δημιουργεί. Κατά συνέπεια, ούτε οργίζεται ούτε κάνει χάρες. Διότι αυτά είναι γνωρίσματα ασθενούς όντος”, όπως μας λέει ο ίδιος ο Επίκουρος στην πρώτη Κύρια Δόξα²⁶.

Η επικούρεια θέση για τους θεούς

Ο Επίκουρος παραθέτει μια σύνοψη της εναργούς θέσης του περί των θεών στην επιστολή προς Μενοικέα. Ακολουθεί το απόσπασμα σε απόδοση του φίλου Λεωνίδα Αλεξανδρίδη²⁷:

“Πρώτα απ’ όλα πιστεύοντας ότι ο θεός είναι ον ζωντανό αθάνατο και μακάριο, σύμφωνα με την κοινή παράσταση του θεού που έχει αποτυπωθεί στο νου των ανθρώπων, να μην αποδίδεις ποτέ σ’ αυτόν τίποτα που θα ήταν ξένο προς την αφθαρσία του, ούτε αταίριαστο προς την μακαριότητά του. Αλλά να πιστεύεις πάντοτε γι’ αυτόν καθετί που είναι ικανό να διαφυλάξει την αφθαρσία και την μακαριότητά του. Διότι οι θεοί υπάρχουν, επειδή η γνώση που έχουμε γι’ αυτούς είναι ολοφάνερη. Αλλά δεν είναι οι θεοί, όπως τους πιστεύει ο πολύς κόσμος. Διότι δεν κρατά ακέραιη την αρχική παράσταση για τους θεούς. Και ασεβής δεν είναι αυτός που δεν αποδέχεται τους θεούς των πολλών ανθρώπων, αλλά αυτός που αποδίδει στους θεούς αυτά που οι πολλοί πι-

25 Θέλω να ευχαριστήσω την φίλη μου Ελένη Μιχοπούλου, φιλόλογο, η οποία βοήθησε στην απόδοση ελληνικών και λατινικών κειμένων της αρχαιότητας, που περιλαμβάνονται στην παρούσα εργασία. Επίσης ευχαριστώ τον φίλο Λεωνίδα Αλεξανδρίδη, πολιτικό μηχανικό, για τις αποδόσεις επικούρειων κειμένων στην σύγχρονη ελληνική, τις οποίες έχει καταστήσει προσβάσιμες μέσω του διαδικτύου και της σελίδας www.epicuros.gr.

26 Επίκουρου “Κύρια Δόξα”, Διογένης Λαέρτιος 10.139 ΚΔ Ι.(1) Ι. Τὸ μακάριον καὶ ἄφθαρτον οὔτε αὐτὸ πρᾶγματα ἔχει οὔτε ἄλλω παρέχει, ὥστε οὔτε ὀργαῖς οὔτε χάρισι συνέχεται· ἐν ἀσθενεῖ γὰρ πᾶν τὸ τοιοῦτον.

27 Επίκουρου “Επιστολή στον Μενοικέα”, Διογ. Λαέρτιος 10.123. (αποδ. Λεωνίδα Α.Αλεξανδρίδη)

στεύουν γι' αυτούς. Επειδή αυτά τα οποία φρονούν οι πολλοί άνθρωποι για τους θεούς δεν είναι αντιλήψεις, αλλά ψεύτικες δοξασίες. Σύμφωνα με αυτές τις ψεύτικες δοξασίες, και οι μεγαλύτερες συμφορές για τους κακούς και οι ωφέλειες για τους καλούς προέρχονται από τους θεούς”....

Αυτά μας λέει ο Επίκουρος περί θεών.

Το πρόβλημα του κακού

Διαπιστώνουμε με ευκολία, παρατηρώντας τριγύρω, ότι ο κόσμος μας είναι γεμάτος με αναρίθμητες περιπτώσεις από κακό και δυστυχία. Το κακό πλήττει το ίδιο άδικους, δίκαιους και αγαθούς, όπως για παράδειγμα μικρά και άδοξα παιδιά, ευσεβείς και αγαθοεργούς ενήλικες. Στον αντίποδα, βλέπουμε όχι μόνο δίκαιους, αλλά και άδικους να μακροημερεύουν. Αρκετούς εξ αυτών να ζουν μάλιστα μέσα σε ευμάρεια αγαθών. Αυτά τα φαινόμενα για το καλό, το κακό και την δυστυχία, φαίνεται να έρχονται σε αντίθεση με την θεολογική θέση ότι υπάρχει ένας αγαθός Θεός που επιτρέπει ή δεν επιτρέπει να συμβαίνουν αυτά ή ότι, όπως είδαμε να λέει ο Επίκουρος στην επιστολή, “οι μεγαλύτερες συμφορές για τους κακούς και οι ωφέλειες για τους καλούς προέρχονται από τους θεούς”. Η πρόκληση που τίθεται από αυτή την προφανή σύγκρουση της εμπειρίας όλων μας με την ιδέα του αγαθού θεού, που επιτρέπει την ύπαρξη του κακού, έχει γίνει γνωστή παγκοσμίως στις μέρες μας ως “το πρόβλημα του κακού”.

Το Επικούρειο Παράδοξο

Εντός του “προβλήματος του κακού”, εντάσσεται το “επικούρειο παράδοξο”, όπως το ονόμασαν σύγχρονοι μελετητές. Το παράδοξο αυτό εξηγεί σε βάθος την θέση του Επικούρου ότι ο θεός, “ούτε οργίζεται ούτε κάνει χάρες” στους θνητούς.

Η περαιτέρω παρουσίαση και ανάλυση θα γίνει μέσω των διαθέσιμων πηγών της αρχαιότητας. Αν και τα επικούρεια βιβλία είχαν ήδη χαθεί με το τέλος του αρχαίου κόσμου, ήδη από την εποχή του Ιουλιανού, πολλές επικούρειες θέσεις σώθηκαν μέσω τρίτων συγγραφέων, έστω και εντός της πολεμικής που ασκούσαν στον Επίκουρο. Ένας από αυτούς ήταν και ο χριστιανός απολογητής Λακτάντιος, που έζησε την εποχή του Ρωμαίου αυτοκράτορα Κωνσταντίνου. Στο βιβλίο του “Περί της οργής του Θεού” 13,19c²⁸ διαβάζουμε τα εξής:

“Ο Θεός, είτε [ο Επίκουρος], είτε θέλει να απομακρύνει το κακό και δεν μπορεί, είτε μπορεί και δεν θέλει, είτε ούτε θέλει ούτε μπορεί είτε και θέλει και μπορεί. Εάν θέλει και δεν μπορεί, είναι ανίσχυρος, πράγμα που δεν ταιριάζει σε θεό• εάν μπορεί και δεν θέλει, τότε είναι ζηλόφθονος, το οποίο επίσης είναι ξένο προς τον θεό• εάν ούτε θέλει ούτε μπορεί, είναι και ζηλόφθονος και ανίσχυρος και ως εκ τούτου δεν είναι θεός• εάν

28 LACTANTIUS “De Ira Dei” 13,19c Μετάφραση Ελένη Μιχοπούλου (πρώτη δημοσίευση) “..deus, inquit, aut uiult tollere mala et non potest, aut potest et non uult, aut neque uult neque potest, aut et uult et potest. si uult et non potest, inbecillis est, quod in deum non cadit. si potest et non uult, inuidus, quod aequae alienum a deo. si neque uult neque potest, et inuidus et inbecillis est, ideo nec deus. si et uult et potest, quod solum deo conuenit, unde ergo sunt mala? aut cur illa lonon tollit?..”

(τέλος) και θέλει και μπορεί, το οποίο μόνον στον θεό αρμόζει, τότε από που προέρχεται το κακό ή γιατί δεν το απομακρύνει;”.

Το κείμενο είναι ξεκάθαρο και, μέσω της παραδοξότητας που αναδεικνύει, επιβεβαιώνει όντως την θέση που ήδη αναφέραμε, ότι ο θεός δεν ασχολείται με τους θνητούς. Δυστυχώς, ο Λακτάντιος δεν αναφέρει την πηγή για το κείμενο που λέει ότι είναι του Επίκουρου. Σημειώνω ότι στις μέρες μας το κείμενο αυτό, όχι ακριβώς έτσι, αλλά παραποιημένο από μια κακή μετάφραση μιας εξίσου κακής αγγλικής απόδοσης, είναι διαδεδομένο και στο ελληνικό διαδίκτυο. Όμως, κανείς δεν αναφέρει την πηγή. Το κείμενο συνοδεύεται μόνο με την υπογραφή Επίκουρος. Και φυσικά όλα αυτά, είναι αίτια πολλών και διαφόρων παρερμηνειών.

Ας επανέλθουμε στο γνήσιο κείμενο. Παρόλο που αυτό το κείμενο του Λακτάντιου το περιλαμβάνει ο Usener στην περίφημη συλλογή του, *Epicturea*, δεν είμαστε καθόλου σίγουροι αν το είπε ο Επίκουρος ακριβώς ως έχει, μιας και δεν έχει σωθεί και σε άλλη επικούρεια πηγή π.χ. από τον Λουκρήτιο ή τον Διογένη ή τα Ερκουλανικά ή από άλλους συγγραφείς. Όμως, συναντούμε σχεδόν ένα παρόμοιο απόσπασμα στο έργο “Πυρρώνειοι υποτυπώσεις” του Σέξτου Εμπειρικού, της φιλοσοφικής σχολής των Σκεπτικών.

Γνωρίζουμε ότι οι Σκεπτικοί παρέθεταν συλλογισμούς άλλων φιλοσοφικών σχολών, τους οποίους ακολούθως απέρριπταν. Αυτό το έκαναν για να οδηγηθούν στην βεβαιότητα της αδυναμίας της διατύπωσης σίγουρης κρίσης. Σύμφωνα με την έρευνά μου, διαπιστώνω ότι είναι πιθανό οι Σκεπτικοί να παραθέτουν την θέση του Επίκουρου περί της πρόνοιας. Και καταλήγω στο συμπέρασμα ότι ο Λακτάντιος ίσως να χρησιμοποίησε τελικά αυτό το κείμενο των Σκεπτικών. Ας εξετάσουμε το εξαιρετικά όμοιο κείμενο για να ερευνήσουμε την υπόθεση:

“Αυτός που λέει ότι υπάρχει θεός, ισχυρίζεται ότι ο θεός είτε προνοεί για τα εγκόσμια είτε ότι δεν προνοεί, και ότι, αν προνοεί, προνοεί είτε για τα πάντα είτε για κάποια πράγματα. Αλλά αν προνοούσε για τα πάντα, δεν θα υπήρχε το κακό και η κακία στον κόσμο. Όμως, λένε ότι τα πάντα είναι μεστά από κακία. Άρα δεν μπορούμε να πούμε ότι ο θεός προνοεί για τα πάντα. Αν όμως προνοεί για κάποια πράγματα, τότε γιατί για άλλα προνοεί και για άλλα όχι; Δηλαδή, ο θεός και θέλει και μπορεί να προνοεί για τα πάντα, ή θέλει αλλά δεν μπορεί, ή μπορεί αλλά δεν θέλει ή ούτε θέλει ούτε μπορεί. Αλλά εάν ήθελε και μπορούσε θα προνοούσε για τα πάντα, αλλά όμως δεν προνοεί για τα πάντα σύμφωνα με τα προλεγόμενα. Ωστόσο, εάν θέλει και δεν μπορεί, είναι πιο αδύναμος από την αιτία που δεν μπορεί να προνοεί για όσα δεν προνοεί. Είναι όμως αντίθετο με την έννοια του θεού να είναι πιο αδύναμος από κάτι άλλο. Εάν πάλι μπορεί να προνοεί για τα πάντα και δε θέλει, τότε θα μπορούσε να θεωρηθεί κακόβουλος. Αν όμως ούτε θέλει ούτε μπορεί, είναι και κακόβουλος και ανίσχυρος, πράγμα που αποτελεί ασέβεια να λέγεται για τον θεό. Άρα ο θεός δεν προνοεί για τα εγκόσμια”²⁹.

29 Σέξτος Εμπειρικός, Πυρρώνειοι υποτυπώσεις Γ.9-11, απόδοση Ελένη Μιχοπούλου (πρώτη δημοσίευση). “ο λέγων είναι θεόν ήτοι προνοείν αυτόν των εν κόσμω φησίν ή ου προνοείν και ή μεν προνοείν, ήτοι πάντων ή

Συμπέρασμα

Εξετάσαμε ότι το θείον δεν κάνει το καθολικό καλό ή δεν αποτρέπει το κακό. Αυτό σύμφωνα με την Επικούρεια φιλοσοφία δεν θέτει σε αμφισβήτηση την ύπαρξή του. Αποδεικνύει όμως περίτρανα ότι το άφθαρτο ον, ο θεός, δεν ασχολείται με τα εγκόσμια, ούτε τιμωρεί ούτε επιβραβεύει, αλλά απολαμβάνει την μακαριότητά του, δείχνοντας λαμπρό παράδειγμα προς μίμηση σε εμάς τους θνητούς, όπως μας διδάσκει ο Επίκουρος. Οπότε δεν είναι καλό να ρίχνουμε τα βάρη στο ίδιο το θείο σαν να είναι αυτό υπεύθυνο όταν μας κατατρέχει η κακοδαιμονία, ούτε και να το ευχαριστούμε όταν μας συμβαίνει το καλό και είμαστε ευδαίμονες, σαν να το λαμβάνουμε ως θεϊκό απεσταλμένο.

Καλό λοιπόν είναι να συλλογιζόμαστε τι κάνουμε ή τι δεν κάνουμε σωστά εμείς οι ίδιοι οι θνητοί. Και για όλα αυτά που βιώνουμε καλά ή κακά να προνοούμε, και αν αυτό δε φθάνει, να διορθώνουμε τελικά τις βλαβερές καταστάσεις, έχοντας αρωγούς τα μακάρια και άφθαρτα όντα, ως πρότυπα αταραξίας και όχι ως πηγή φόβου πρόκλησης κακών.

Γνωρίζω ότι η θέση αυτή προσδίδει μέγα βάρος, που καλούμαστε να σηκώσουμε εμείς οι θνητοί. Κι αυτό διότι είναι ευκολότερο να ρίχνουμε σε άλλους ανώτερους από εμάς το φταίξιμο για τις κακοδαιμονίες μας, από το να παραδεχόμαστε τις ευθύνες μας. Όμως, εάν θέλουμε ως είδος να επιβιώσουμε και μάλιστα ποιοτικώς, δεν διακρίνω άλλη οδό από αυτή της αλήθειας που προκύπτει από την παρατήρηση της φύσεως.

Η λύση λοιπόν που προτείνει η φιλοσοφία μας είναι ότι εμείς οι θνητοί είναι καλό να οδεύουμε με επίγνωση των συμβάντων προς έναν ατάραχο και μακάριο βίο, με πρότυπο την θεϊκή μακαριότητα και όντας όσον το δυνατόν θωρακισμένοι. Ζώντας ελεύθερα και ηδονικά, αλλά με φρόνηση, ανδρεία, εγκράτεια και δικαιοσύνη, παραμερίζοντας αβάσιμους φόβους και δεισιδαιμονίες, μπορούμε να είμαστε και ευδαίμονες.

Ο Επίκουρος έλεγε ότι μπορούμε πράγματι “να ζούμε σαν θεοί ανάμεσα σε ανθρώπους, γιατί δε μοιάζει καθόλου με θνητό πλάσμα ένας άνθρωπος που ζει ανάμεσα σε αθάνατα αγαθά”³⁰.

τινων. Αλλ' ει μεν πάντων προνοεί, ουκ ην αν ούτε κακόν τι ούτε κακία εν τω κόσμω. Κακίας δε πάντα μεστά είναι λέγουσιν. Ουκ άρα πάντων προνοείν λεχθήσεται ο θεός. Ει δε τινων προνοεί, δια τι τωνδε προνοεί, τωνδε δε ου; ήτοι γαρ και βούλεται και δύναται πάντων προνοείν, ή βούλεται μεν, οθ δύναται δε, ή δύναται μεν, ου βοέλεται δε, ή ούτε βούλεται ούτε δύναται. Αλλ' ει μεν και ηβούλετο και ηδύνατο, πάντων αν προνοεί. Ου προνοεί δε πάντων δια τα προειρημένα. Ουκ άρα και βούλεται και δύναται πάντων προνοείν. Ει δε βούλεται μεν, ου δύναται δε, ασθενέστερός εστί της αιτίας δε ην ου δύναται προνοείν ων ου προνοεί. Εστι δε παρά του θεού επίνοιαν το ασθενέστερον επιναι τινός αυτόν. Ει δε δύναται μεν πάντων προνοείν, ου βούλεται δε, βάσκανος αν είναι νομισθείη. Ει δε ούτε βούλεται ούτε δύναται, και βάσκανος εστι και ασθενης, όπερ λέγειν περί θεού ασεβούντων εστί. Ουκ άρα προνοεί των εν κόσμω ο θεος”. Σημ.: Στην συνέχεια του κειμένου οι Σκεπτικοί συνεχίζουν την επιχειρηματολογία για να αναδείξουν την “εποχήν”, όπως προείπαμε.

30 Επίκουρος - Επιστολή προς Μενοικέα, ΔΛ10.135

Βιβλιογραφία

- Χαράλαμπος Θεοδωρίδης, 1954, Επίκουρος, εκδ. Εστία
- Herman Usener, 1887, EPICUREA εκδ. Cambridge
- Χρήστος Γιαπιτζάκης, 2015, Επικουρείων Δόξαι εκδ. Παπασωτηρίου
- Διογένης Οινοανδέας, εκδ. Θύραθεν
- Σέξτος Εμπειρικός. Πυρρώνειοι υποτυπώσεις, Άπαντα 1(A-B) και 2(Γ) 1998, εκδ.

ΚΑΚΤΟΣ

- Επικούρεια Φιλοσοφία, <http://www.epicuros.gr/>

- LACTANTIUS “De Ira Dei” 13, 19c

<http://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0240->

[0320,_Lactantius,_De_Ira_Dei,_MLT.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0240-0320,_Lactantius,_De_Ira_Dei,_MLT.pdf) σε. 121

- Lactantius, On the Anger of God <http://www.newadvent.org/fathers/0703.htm>

- Logical Problem of Evil, <http://www.iep.utm.edu/evil-log/>

- Problem of evil, http://en.wikipedia.org/wiki/Problem_of_evil

Η Επικούρεια θεολογία και η συνεισφορά της στο Νέο Διαφωτισμό

Τάκης Παναγιωτόπουλος

Ομιλία στην 10η Πανελλήνια Συνάντηση Φίλων Επικούρειας Φιλοσοφίας, 8-07-2017,
Όλυμπος.

*ΠΑΝΤΑ ΓΑΡ ΣΟΦΟΝ ΚΑΘΑΡΑΣ ΚΑΙ ΑΓΙΟΥΣ ΔΟΞΑΣ ΕΧΕΙΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ
ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΝ ΤΕ ΚΑΙ ΣΕΜΝΗΝ ΥΠΕΙΛΗΦΕΝΑΙ ΤΑΥΤΗΝ ΤΗΝ ΦΥΣΙΝ.*

Φιλόδημος Περί Ευσεβείας 26.730

Γενικά

Ο Ελληνικός Πολιτισμός, με κορύφωση την κλασική αρχαιότητα, θεωρείται το μεγάλο επίτευγμα του ανθρώπου. Αυτό παραδέχονται σχεδόν όλοι στις ημέρες μας. Οι πρόγονοι θαυμάζονται για πλήθος κατορθωμάτων που χάρισαν στον άνθρωπο μια ζωή όπου μπορούσε να ευδαιμονεί είτε ατομικά, είτε συλλογικά στην οικογένεια και στην πόλη. Έτσι λοιπόν σήμερα πολλοί η τουλάχιστον οι περισσότεροι, εκστασιασμένοι από όλα όσα έγιναν κάποτε, υμνούν τους Έλληνες σε όλους τους τομείς όπως η αρχιτεκτονική, η γλυπτική, ο αθλητισμός, το θέατρο, η πολεοδομία, η αστρονομία, η πολιτική, η δικαιοσύνη, η φιλοσοφία, κλπ, εκτός από έναν, αυτόν της θρησκείας. Ένας λαός που έκανε σχεδόν τα πάντα καλά, είχε λάθος θρησκεία. Αυτό είναι το μήνυμα που λαμβάνω, όσο θυμάμαι τον εαυτό μου.

Το ίδιο ισχύει και για τον Επίκουρο. Τα είπε σχεδόν τέλεια, λένε πολλοί που αρχικά δέχονται την φιλοσοφία του, αλλά όχι σε όλα. Αυτά που είπε για τους θεούς είναι προβληματικά, λένε. Έτσι λοιπόν η ξεκάθαρη φιλοσοφική θέση του Επίκουρου ότι οι θεοί υπάρχουν, μεταμορφώνεται, από τους σημερινούς “πολλούς”, σε μεγάλο λάθος του. Μέρος αυτών των πολλών υποστηρίζει ότι η θετική θέση του Επίκουρου για την ύπαρξη των θεών, αποτελεί προσπάθεια παραπλάνησης προς τους συμπολίτες του από τον φόβο της τιμωρίας της Πόλης κλπ. Οι απόψεις αυτές παρουσιάζονται από την αρχαιότητα ακόμη, από τους εχθρούς του Επίκουρου που ανήκαν κυρίως στην Στωϊκή και Πλατωνική σχολή, όπως διαβάζουμε αναλυτικά και ξεκάθαρα στον Κικέρωνα.³¹ Αργότερα προστέθηκαν και οι χριστιανοί πατέρες. Αρκετούς αιώνες μετά εμφανίστη-

31 Κικέρων - Για τη φύση των θεών, μετ. Λεωνίδα Α. Αλεξανδρίδη
www.epicuros.gr/books/Cicero_Deorum/de_natura_deorum.htm

καν στον ρόλο αυτό οι μαρξιστές και στις μέρες μας οι σημερινοί μεταμοντέρνοι.³² Όλοι αυτοί δημιούργησαν την σημερινή αντίληψη των πολλών, ότι ο Επίκουρος ήταν αθεϊστής ή όπως πρόσφατα διάβασα έντεχνα αθεϊστής, ή προσχηματικά θεϊστής.

Όμως αν ισχύει το παραπάνω, θέτει την επικούρεια φιλοσοφία μια σχολή με ελάχιστο έως καθόλου ενδιαφέρον στο σημαντικό θέμα περί των θεών και των θρησκειών³³, επομένως και της επανελλήνισης στο τομέα αυτόν. Ο Dirk Obbink στο δοκίμιο “Η αθεΐα του Επίκουρου”, στο βιβλίο *Επικούρεια Ηθική Φιλοσοφία*, εκδ. Θύραθεν αναφέρει: “Αν ο Επίκουρος ήταν πράγματι άθεος, οι απόψεις του θα είχαν μικρό ενδιαφέρον για την ιστορία των θρησκειών ή της φιλοσοφίας”.

Τι μας λέει ο Επίκουρος για τους θεούς

Ο Επίκουρος, δεν απέφυγε το θέμα της εξήγησης περί των θεών, όντας συνεπής στα πλαίσια της φιλοσοφικής αναζήτησης και μάλιστα το προτάσσει. Με αυτό ξεκινά την επιτομή του ηθικού μέρους της φιλοσοφίας του, την επιστολή προς Μενοικέα, όπου υπάρχει το περίφημο “θεοὶ μὲν γὰρ εἰσὶν” στηριζόμενο στην ενάργεια.³⁴ Με τους θεούς ξεκινά και τις Κύριες Δόξεις.³⁵ Ο Επίκουρος, όπως βλέπουμε καθαρά στις πηγές, ασχολήθηκε εκτενώς με τους θεούς διότι αντιλήφθηκε ότι το θέμα αυτό είναι καθοριστικότητας σημασίας για τον άνθρωπο, τόσο για την ζωή του όσο και για την ευδαιμονία του. Αυτό το θέμα συνεχίζει ως έχει να μας απασχολεί και στις ημέρες μας και ο Επίκουρος μας δίνει τις συμβουλές του, σε όσους φυσικά μπορούν να τις αντιληφθούν. Αυτές οι συμβουλές μπορούν να συνεισφέρουν και στην επανελλήνιση.

Ο Κανόνας ως φιλοσοφική βάση στο θέμα των θεών

Ο Επίκουρος και οι μετέπειτα επικούρειοι, προχώρησαν παραπέρα από την απλή αποδοχή της ύπαρξης των θεών. Προσπάθησαν να εξηγήσουν φιλοσοφικά την φύση των θεών και τις σχέσεις τους με τους θνητούς, πάντα σύμφωνα με τον Κανόνα. Η όλη έρευνα εντάσσεται στο φυσικό μέρος της επικούρειας φιλοσοφίας και όχι στο ηθικό. Αυτό δημιουργεί μια τεράστια διαφορά. Η φυσιολογία εξηγεί και αποδεικνύει. Αν ο Επίκουρος στηρίζονταν στο ηθικό μέρος δίχως την φυσιολογία, θα μιλούσαμε απλά

32 Boris Inti Chamani Velasco, Η σκανδαλώδης πρόσληψη της θεολογίας του Επίκουρου, 6ο Πανελλήνιο Συμπόσιο Επικούρειας Φιλοσοφίας Πρακτικά, 2016

33 ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΑ ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, εκδ. Θύραθεν, 2012

34 Ο Επίκουρος όπως μας λέει στην επιστολή στον Μενοικέα, δέχεται την ύπαρξη των θεών λόγω της ενάργειας. “..έναργής γὰρ αὐτῶν ἐστὶν ἡ γνῶσις”. Όλοι οι άνθρωποι, πλην ελάχιστων εξαιρέσεων, και όλων των εθνών, αντιλαμβάνονται την ύπαρξη των θεών που στην ελληνική κοσμοαντίληψη έχουν συλληφθεί ως μακάρια και άφθαρτα όντα. “Πρῶτον μὲν τὸν θεὸν ζῶον ἄφθαρτον καὶ μακάριον νομίζον, ὡς ἡ κοινὴ τοῦ θεοῦ νόησις ὑπεγράφη”.

35 “Τὸ μακάριον καὶ ἄφθαρτον οὔτε αὐτὸ πράγματα ἔχει οὔτε ἄλλω παρέχει, ὥστε οὔτε ὄργαις οὔτε χάρισι συνέχεται· ἐν ἀσθενεὶ γὰρ πᾶν τὸ τοιοῦτον”.

για πίστη στις εξηγήσεις του περί θεών, ενώ τώρα ομιλούμε για φιλοσοφία και μάλιστα επικούρεια.

Ως συμπέρασμα με βάση τον Κανόνα οι θεοί επιγραμματικά σύμφωνα με τις πηγές της επικούρειας φιλοσοφίας έχουν τα εξής:

-Είναι υλικά όντα γιατί πέραν από τα άτομα και το κενό, ουδέν νοητό³⁶. Ως μη ον, είναι μόνο το κενό το οποίο είναι ασώματο.

-Ως θεοί είναι αθάνατοι, έχοντας την δυνατότητα αυτή λόγω της συνεχούς αναπλήρωσης των ατόμων τους.

-Οι Θεοί ως υλικά όντα, εκπέμπουν συνεχώς είδωλα. Όμως λόγω της ουσίας τους και της φύσης τους, οι θεοί δεν γίνονται αντιληπτοί με τις αισθήσεις, αλλά με το νου.³⁷ Η γνώση τους, προέρχεται από τα είδωλα που αγγίζουν το νου με μηχανοκρατική διαδικασία (φανταστική επιβολή της διανοίας). Οι άνθρωποι αντιλαμβανόμαστε τους θεούς ως ανθρωποειδής.³⁸

-Οι θεοί ως μακάρια όντα είναι πρότυπα τέλει ευδαιμονίας. Τίποτε δεν διακόπτει αυτή την ιδιότητα. Η παρέμβασή τους στην ζωή των θνητών, είτε με επιβράβευση είτε με τιμωρία, θα διέκοπτε την αταραξία και την μακαριότητά τους.³⁹

-Έχουν ως κατοικία τα μετακόσμια διότι εάν είχαν ως κατοικία τον δικό μας κόσμο η παρέμβασή τους θα ήταν ανάγκη.

Με βάση την παρατήρηση της φύσης λοιπόν, ο Επίκουρος προτρέπει τον άνθρωπο να αποδίδει στους θεούς, όλα όσα εκείνα είναι οικεία προς την αφθαρσία τους και ταιριαστά προς την μακαριότητά τους. Αυτό αποτελεί την πραγματική ευσέβεια, σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο.

Η ατομική λατρεία

Ο Γάλλος φιλόσοφος Γκυγιώ γράφει πολύ όμορφα σχετικά σε μετάφραση του φίλου Λεωνίδα Αλεξανδρίδη: “Η ευσέβεια των αδαών αναμιγνύεται πάντοτε με συναισθήματα φόβου και ελπίδας. Ο κόσμος παρακαλά τους θεούς για να αποκτήσει αγαθά ή να τον κάνουν να αποφύγει τα κακά που φοβάται. Ο επικούρειος, αυτός, δεν φοβάται καθόλου τους θεούς, δεν ελπίζει τίποτα από αυτούς και εντούτοις τους λατρεύει. Γιατί;

36 Πηγές για το σημείο αυτό αναφέρονται στην σελ.221 του βιβλίου Η ΗΘΙΚΗ ΤΟΥ ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕ ΤΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ, Jean-Marie Guyau, Μετάφραση Λεωνίδα Α. Αλεξανδρίδη

37 CICERO - DE NATURA DEORUM 19 “Επίκουρος διδάσκει πρώτα από όλα ότι λόγω της ουσίας τους και της φύσης τους, οι θεοί δεν γίνονται αντιληπτοί με τις αισθήσεις, αλλά με το πνεύμα”. Μετ. Λεωνίδα Α. Αλεξανδρίδη

38 ΔΛ.Ι-Κ.Δ.Ι και Φιλόδημος Γαδαρηνός: «Πρέπει να έχουμε ως αφετηρία μας την ανθρώπινη φύση, προκειμένου να συναγάγουμε με ομοιότητα τη φύση των Θεών, και να δηλώσουμε, στη συνέχεια, πως η θεότητα είναι ένα ον αιώνιο, άφθαρτο και πλήρες μακαριότητας», μετάφραση J-A Festugiere « Ο Επίκουρος και οι Θεοί του» σ.σ 95-96

39 “...δεν είναι οι θεοί όπως τους πιστεύει ο πολύς κόσμος. Διότι δεν κρατά ακέραιη την αρχική παράσταση για τους θεούς”.(Μεν. ΔΛ.Ι.123) Σύμφωνα με αυτές τις ψεύτικες δοξασίες και οι μεγαλύτερες συμφορές για τους κακούς και οι ωφέλειες για τους καλούς προέρχονται από τους θεούς.(Μεν. ΔΛ.Ι.124)

Επειδή αποτελούν μια ιδεατή μορφή ευτυχίας και γαλήνης, επειδή κατά κάποιο τρόπο αντιπροσωπεύουν γι' αυτόν αυτό που θα έπρεπε να είναι, και προς στο οποίο πρέπει να τείνει. Επειδή είναι ωραίοι για να τους θαυμάζουμε και γοητεύουν εσωτερικά την σκέψη, όπως τα μάρμαρα του Φειδία γοητεύουν την όραση”.⁴⁰

Ο Κικέρων στην πραγματεία του Για την Φύση των θεών, πάλι σε μετάφραση του φίλου Λεωνίδα, αναφέρει την επικούρεια θέση: “Η φύση τους(των θεών), με την ανωτερότητα της, την τελειότητά της, πρέπει από μόνη της να έλκει τον σοφό και να τους αφιερώνει την λατρεία του”⁴¹. Το ίδιο αλλά και με άλλες φράσεις γράφει και ο Φιλόδημος. Ο Φιλόδημος αναφέρει ότι ο Επίκουρος στο βιβλίο “Περί Θεών(ή “Βίου”), λέει ότι “ο σοφός απευθύνει προσευχές στους θεούς”. Ο Festugiere αναφέρει σχετικά: “Θαυμάζει τη φύση και την κατάστασή τους. Αγωνίζεται να πλησιάσει, να αγγίξει και να ζήσει με αυτά. Και τους σοφούς ανθρώπους τους ονομάζει φίλους των θεών και τους θεούς φίλους των σοφών”.⁴²

Οι θεοί είναι το πρότυπο μακαριότητας στην φιλοσοφική πορεία της επίτευξης της ευδαιμονίας. Η μίμηση του θείου είναι προτεινόμενη. Η στάση αυτή αποβάλλει την δεισιδαιμονία και τον φόβο των θεών⁴³, διατηρώντας όμως το θρησκευτικό συναίσθημα, την ευσέβεια, που είναι απαραίτητο για τους περισσότερους ανθρώπους από την αρχαία εποχή έως σήμερα. Η ατομική λατρεία των θεών ως πρότυπα αταραξίας, θέτει τον επικούρειο άνθρωπο τελικά στην διαδικασία να ομοιάσει με αυτούς και να ζήσει σαν θεός ανάμεσα σε θνητούς, ευδαίμονα βίο.

Ο Επίκουρος και η λαϊκή λατρεία της Πόλης

Όπως μας επισημαίνει ο Φιλόδημος στο βιβλίο “Περί Ευσεβείας”, ο Επίκουρος δεν προχωρούσε σε λατρευτικές πράξεις μόνο για να τηρήσει τους νόμους, αλλά και για φυσικές αιτίες.⁴⁴ Ο Επίκουρος συμμετείχε στα θρησκευτικά τελέσματα της πόλης του ως Αθηναίος πολίτης και η φιλοσοφία του ήταν πλήρως συμβατή με την δημοκρατική λατρεία της πόλης κι εξηγώ. Αυτό συνέβαινε διότι η λατρευτική πρακτική της Πόλης προς το θείο, δεν περιείχε φιλοσοφική θέση αλλά ήταν πράξη. Η πράξη αυτή περιείχε τιμητικές και εορταστικές εκδηλώσεις. Για παράδειγμα, η εορτή των Παναθηναίων πε-

40 Η ΗΘΙΚΗ ΤΟΥ ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕ ΤΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ, Jean-Marie Guyau,

Μετάφραση Λεωνίδα Α. Αλεξανδρίδης

41 ΚΙΚΕΡΩΝ, Για τη φύση των θεών 41 Μετάφραση Λεωνίδα Α. Αλεξανδρίδης

42 6. J-A Festugiere « Ο Επίκουρος και οι Θεοί του», σελ. 114 προσεύχεσθαι γαρ εν τώι Περί [βίων] οικείον είναι

[σοφί]αι φησίν, ούχ ως [άχθο]μένων των [θεών] ει μη ποιή[σομεν], άλλα κατά την επίνοιαν των [ύπερβ]αλλουσών [δυνά]μει και σπου[δαιότ]ητι φύσεων.

43 Ο Διογένης Οιοανδέυς στην μεγάλη επιγραφή προτρέπει ότι: “.. θα έπρεπε τα αγάλματα των Θεών να τα φτιάχνουμε (με πρόσωπα) χαρούμενα και χαμογελαστά για να τους ανταποδίδουμε το χαμόγελο και όχι να τους φοβόμαστε”. Διογένης Οιοανδέας, Η Μεγάλη Επιγραφή, εκδ. Θύραθεν, σελ. 69

44 Περ.Ευσ. 26.730 “Ο Δ' ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΦΑΝΗΣΕΤΑΙ ΚΑΙ ΤΕΤΗΡΗΚΩΣ ΑΠΑΝΤΑ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΦΙΛΟΙΣ ΤΗΡΕΙΝ ΠΑΡΕΓΓΥΗΚΩΣ, ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΝΟΜΟΥΣ ΑΛΛΑ ΔΙΑ ΦΥΣΕΚΑΣ ΑΙΤΙΑΣ”.

ριείχε αθλητικούς και ναυτικούς αγώνες και τη μεγάλη Πομπή στον Παρθενώνα. Γνωρίζουμε από τον Φιλόδημο ότι ο Επίκουρος συμμετείχε στην πάνδημη εορτή των Ανθεστηρίων, όπως ανέφερε ίδιος σε επιστολή⁴⁵. Ο Επίκουρος λοιπόν συμμετέχει στις εορτές των δημοκρατικών θεών της πόλης του, όπως μας αναφέρει και ο Χαράλαμπος Θεοδωρίδης. Νομίζω ότι το κάνει με χαρά. Ο Φιλόδημος λέει σχετικά: “Κυρίως μέσω των θεών αναβλύζει η χαρά στην καρδιά του ανθρώπου”.⁴⁶

Η συμμετοχή στα τελέσματα της ποθητής πόλης, ενσωματώνει το άτομο στην κοινότητα και προσφέρει την δυνατότητα της χαράς που δίδεται από την συλλογική απόδοση τιμών στο θείο, μέσω των πάνδημων εορτών. Ταυτόχρονα όμως η επικούρεια θέση, απαλλάσσει ανακουφιστικά την απαίτηση της κοινότητας στο να είναι οι θεοί παρεμβατικοί και θετικά προσκείμενοι. Αυτό έχει μεγάλη αξία όταν δεν βλέπουμε να συμβαίνει κάτι τέτοιο, η απογοήτευση είναι μεγάλη και καταστροφική για την πόλη.

Μπορούμε λοιπόν κι εμείς σήμερα να έχουμε την ίδια θέση, εμπρός στους δημοκρατικούς θεούς της επανελληνισής και τις εορτές προς τιμή τους. Ως προς τα άλλα δόγματα της εποχής μας, ας ισχύσει αυστηρά μια “συνθήκη, σύμφωνα με την οποία στις αμοιβαίες επαφές των ανθρώπων, όπου και όποτε αυτές λαμβάνουν χώρα, κανένας δεν θα βλάπτει τον άλλον και κανένας δεν θα βλάπτεται” (ΚΔ33), η οποία θα είναι προϋπόθεση για την θρησκευτική ελευθερία, την οποία ας μην λησμονούμε ότι εισηγήθηκε και εφάρμοσε ο Τόμας Τζέφφερσον για πρώτη φορά την σύγχρονη εποχή, στις Ηνωμένες Πολιτείες. Και δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι ο Τζέφφερσον είχε επηρεαστεί πολύ από τον Επίκουρο όπως ο ίδιος δήλωνε.

Συμπεράσματα

Σήμερα η φιλοσοφική θέση του Επίκουρου περί θεών, είναι επίκαιρη όσο ποτέ, όπως και όλη η φιλοσοφία του. Ως σύνοψη μπορούμε να αναφέρουμε ότι η επικούρεια θέση περί θείου που ενδυναμώνει το άτομο αποβάλλοντας τον παράλογο φόβο και την καταστροφική δεισιδαιμονία, θέτει πρότυπα μακαριότητας, ενθαρρύνει την συμμετοχικότητα στην χαρά των εκδηλώσεων της κοινότητας και δημιουργεί αυτάρκειες, άρα ελεύθερους πολίτες που μπορούν να ευδαιμονούν ζώντας ως θεοί ανάμεσα σε ανθρώπους, “Γιατί δεν μοιάζει καθόλου με θνητό πλάσμα ένας άνθρωπος που ζει ανάμεσα σε αθάνατα αγαθά”.⁴⁷

Αυτές οι ευσεβείς γνώμες του Επίκουρου περί των θεών, είναι που καταπολεμήθηκαν κυρίως από την ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα και ύστερα, με αποτέλεσμα η φιλοσοφία

45 6. J-A Festugiere « Ο Επίκουρος και οι Θεοί του», σελ. 109

46 6. J-A Festugiere « Ο Επίκουρος και οι Θεοί του», σελ. 114

47 ΔΛ.Ι.135 Επίκουρος, Επιστολή στον Μενοικέα, αποδ. Λεωνίδας Α.Αλεξανδριδής: “Αυτά λοιπόν και όλα όσα σχετίζονται με αυτά, να συλλογίζεσαι μέρα και νύχτα, μόνος σου και με κάποιον όμοιο σου και ποτέ δεν θα ταραχθείς ούτε στον ξύπνιο σου ούτε στον ύπνο σου, αλλά θα ζήσεις σαν θεός ανάμεσα σε ανθρώπους. Γιατί δεν μοιάζει καθόλου με θνητό πλάσμα ένας άνθρωπος που ζει ανάμεσα σε αθάνατα αγαθά”.

του να κινδυνέψει να αφανιστεί. Η ίδια ακριβώς πολεμική ενάντια στις ευσεβείς θέσεις του Επίκουρου υπάρχει και σήμερα. Ας αναρωτηθούμε το γιατί και ας σκύψουμε για άλλη μια φορά πάνω από τα γραπτά του μεγάλου φιλοσόφου ώστε να βρούμε το δικό μας δρόμο για την ευδαιμονία, ατομικά και να προσφέρουμε συλλογικά στο τεράστιο θέμα της επανελλήνισης.

Επιλεγμένη βιβλιογραφία

1. Επίκουρος, *Επιστολή προς Μενουκέα*, αποδ. Λεωνίδας Αλεξανδρίδης
2. Επίκουρος, *Κύρια Δόξαι*, αποδ. ΚΗΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ
3. Φιλόδημος *Περί Ευσέβειας* TLG
4. Διογένης Οινοανδέας, *Η Μεγάλη Επιγραφή*, εκδ. Θύραθεν
5. HERMAN USENER, *EPICUREA* 1887
6. CICERO - *DE NATURA DEORUM*, Μετ. Λεωνίδας Αλεξανδρίδης,
7. J-A Festugiere « *Ο Επίκουρος και οι Θεοί του*»
8. Χαράλαμπος Θεοδωρίδης, *ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ – Η ΑΛΗΘΙΝΗ ΟΨΗ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΚΟΣΜΟΥ*
9. Χρήστος Γιαπιτζάκης, *ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΩΝ ΔΟΞΑΙ*, 3η Έκδοση
10. Γιώργος Μπακογιάννης, *Η ΘΕΟΛΟΓΟΥΣΑ ΠΡΟΤΥΠΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΟΝ ΕΠΙΚΟΥΡΟ, ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ – ΑΝΘΟΛΟΓΙΟ*, 2012
11. Τάκης Παναγιωτόπουλος, *Η επικούρεια άποψη περί θεών*, 1ο Πανελλήνιο Συμπόσιο Επικούρειας Φιλοσοφίας-Πρακτικά, 2011
12. Boris Inti Chamani Velasco, *Η σκανδαλώδης πρόσληψη της θεολογίας του Επίκουρου*, 6ο Πανελλήνιο Συμπόσιο Επικούρειας Φιλοσοφίας-Πρακτικά, 2016
13. *Επικούρεια Ηθική Φιλοσοφία – Μελέτες*, εκδ. Θύραθεν
14. *Η ΗΘΙΚΗ ΤΟΥ ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕ ΤΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ*, Jean-Marie Guyau, Μετάφραση Λεωνίδας Α. Αλεξανδρίδης

Η ευσέβεια σύμφωνα με τις πηγές της επικούρειας φιλοσοφίας

Γιώργος Καπλάνης

Ομιλία, Ημερίδα Κήπου Θεσσαλονίκης, Επίκουρος περί θεών, 31/5/2017

Εδώ και χρόνια συζητούνται δύο ενδεχόμενα: α) Είτε ο Επίκουρος να ήταν άθεος, και να κρύφτηκε πίσω από μία θεολογία για να αποφύγει τις διώξεις, β) Είτε ο Επίκουρος να ήταν πράγματι ευσεβής και, ότι έλεγε το εννοούσε. Βέβαια ο Κικέρων αναφέρει ρητά ότι η Επικούρεια μέθοδος σκέψης δεν δέχεται διαζευκτικά διλήμματα αλλά αυτό είναι άλλο μεγάλο θέμα.

Και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις όμως, ο Επίκουρος, εντάσσοντας την θεολογία του, τον "Περί θείου λόγον" του, μέσα στην φιλοσοφία του, θα έπρεπε να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της συνοχής. Δηλαδή, αν παρομοιάζαμε την φιλοσοφία του με ένα συνεκτικό σύστημα, θα έπρεπε να μπορείς από ένα σημείο να πας σε άλλο. Αν όμως κατασκεύαζε μία θεολογία απλώς για να υπάρχει, και να καλύπτεται πίσω της, τότε κινδύνευε να κατασκευάσει κάτι το ξένο, ασύνδετο με τα υπόλοιπα, και θα γινόταν περιέργος, γιατί εκείνη την εποχή αυτά τα καταλάβαιναν αμέσως. Άρα, για να παραμένει συνεκτική η διδασκαλία του, θα έπρεπε εκδηλώνοντας την ευσέβεια προς τους θεούς, να μπορείς να μεταβείς στην φυσική, στην Λογική, στην ηθική.

Και εδώ θα πρέπει να προσδιορίσουμε την "ευσέβεια". Πράγμα πολύ εύκολο, γιατί το προσδιορίζει ο Λουκρήτιος (στο έργο του "DE RERUM NATURA", Βιβλίο V, στ. 1200 - 1205) : "Ευσέβεια είναι το να μπορείς τα πάντα να τα αντικρίζεις με λογισμό ατάραχο". Και έτσι, αφού "τα πάντα" ανάγονται στην φύση των πραγμάτων, η αταραξία στην ηθική και ο "λογισμός" στον Κανόνα, συνοχή υπάρχει, τουλάχιστον στο πρακτικό μέρος, την βιωματική προσέγγιση της θεολογίας.. Αυτή είναι η ευσέβεια. Ευσέβεια, κατά τον Λουκρήτιο πάντα, δεν είναι να παρουσιάζεσαι με το κεφάλι σου καλυμμένο, να προσκυνάς στραμμένος σε μία πέτρα, να επισκέπτεσαι όλους τους βωμούς, να υψώνεις τα χέρια στα ιερά, να πλέκεις προσευχές την μία μετά την άλλη κλπ. Όταν όμως μπορείς να αντικρίζεις τα πάντα με λογισμό ατάραχο, ουσιαστικά ευσέβεια είναι η μίμηση των θεών, αλλά και η άμιλλα προς τους θεούς, που τελικά λειτουργούν ως πρότυπα, και κατά την άποψή μου ως αρχέτυπα, που σημαίνει ως πρωτότυπα, δηλαδή ως σημεία αναφοράς, αλλά αυτό κάποια στιγμή, αν θέλετε, να το συζητήσουμε άλλη φορά.

Έτσι, ο Επικούρειος φθάνει να ζει ως θεός ανάμεσα στους ανθρώπους, ("ζήσει δε ως θεός εν ανθρώποις", Επιστολή προς Μενοικέα, 135) . Αυτό αντιστοιχεί με την "θέωση" που επιδιώκουν άλλες θρησκείες. Μόνο που εκείνη η "θέωση" απαιτεί πολλές θυσίες, νηστείες κλπ, ενώ εδώ όποιος ζεί σύμφωνα με την Επικούρεια φιλοσοφία, θέλει δεν θέλει γίνεται ευσεβής και ανταγωνίζεται στα ίσια τους θεούς σε ευτυχία. Αξιοσημείωτη η αναφορά του Διογένη Οιοανδέα: "Γιατί ούτε μικρά είναι, ούτε ατελέσφορα αυτά που κάνουν την ψυχική μας διάθεση ίδια με των θεών και δείχνουν πως δεν είμα-

στε κατώτεροι από το μακάριο και άφθαρτο όν, έστω και αν είμαστε θνητοί. Γιατί όσο είμαστε ζωντανοί, είμαστε το ίδιο χαρούμενοι με τους θεούς . . ." (Διογ. Οιοανδέα, "Η Μεγάλη Επιγραφή", απόσπ. 125, Εκδόσεις "ΘΥΡΑΘΕΝ").

Έτσι καταλήγουμε ότι η πορεία της ζωής του Επικούρειου, που είναι πορεία μελέτης της φύσης, είναι συγχρόνως και μία πορεία θέωσης - με την Επικούρεια έννοια. Άρα και μία πορεία μύησης, χωρίς όμως μυστική διδασκαλία. Σ' αυτήν την διαδικασία υπάγεται και η συμμετοχή στις θρησκευτικές γιορτές, γιατί σε αυτές τιμούνται τα θεϊκά πρότυπα, καθώς επίσης και η προσευχή.

Ως προς την προσευχή, ο Επίκουρος έλεγε ότι είναι οικείον προς την φύση μας να προσευχόμαστε, και συμβούλευε να προσευχόμαστε, όχι γιατί οι θεοί έχουν ανάγκη από προσευχές, αλλά γιατί με αυτόν τον τρόπο μπορούμε να συλλάβουμε την αξία και την τελειότητα των θεών. Έτσι, η προσευχή, στην πράξη, ενεργοποιεί τις ψυχικές και ηθικές δυνάμεις του ανθρώπου, αλλά επί πλέον ενεργοποιεί και τις εγκεφαλικές του λειτουργίες, διεγείρει τον νου και βοηθάει να έρθει έμπνευση σε αυτόν που προσεύχεται.

Χρόνια τώρα έψαχνα να βρω κάποια προσευχή Επικούρειου, αλλά τελικά βρισκόταν μπροστά μου. Κατά την άποψή μου, ο Λουκρήτιος ξεκινάει το έργο του με μία προσευχή προς την Αφροδίτη. Ο Λουκρήτιος ξεκινάει να γράψει ένα επιστημονικό έργο, μία επιστημονική έρευνα πάνω στην φύση των πραγμάτων. Στην αρχή αναφέρεται συνοπτικά στην δυναμική της φύσης που κινεί τα πράγματα, που την αποδίδει στην Αφροδίτη: "Μητέρα της γενιάς του Αινεία, θεών και ανθρώπων ηδονή, πάνσεπτη Αφροδίτη, εσύ δίνεις ζωή στην θάλασσα που πλέουν τα καράβια, και στην καρπερή γή, χάρη σε σένα κάθε πλάσμα ζωντανό γεννιέται και αντικρίζει το φώς του ήλιου Σαν προβάλλει ανοιξιάτική η μέρα, εσένα πρώτα, θεά, υμνούν τα πουλιά και διαλαλούν τον ερχομό σου, ανάστατα από την δύναμή σου" κλπ Αναζητώντας τρόπο να διεγείρει τις νοητικές του λειτουργίες και να ζωντανεύσει την έμπνευσή του, ο Λουκρήτιος συνεχίζει την προσευχή: "Και αφού μόνη εσύ ορίζεις την φύση των όντων και χωρίς εσένα τίποτε δεν έρχεται να αναδυθεί στις όχθες του θεϊκού φωτός και τίποτε πρόσχαρο και θελκτικό δεν γεννιέται, εσένα λοιπόν ποθώ να έχω σύντροφό μου στην γραφή των στίχων που βάλθηκα να συνθέσω για την Φύση των Πραγμάτων..".

Έτσι, Αφροδίτη, Λουκρήτιος και το έργο του γίνονται ένα.

Η Επικούρεια απελευθέρωση των θεών

Δημήτρης Λιαρμακόπουλος

Ομιλία, Ημερίδα Κήπου Θεσσαλονίκης, Επίκουρος περί θεών, 31/5/2017

Θα ξεκινήσω όπως θα τελειώσω: Ο πυρήνας της ηθικής διδασκαλίας του Επικούρου είναι η **ελευθερία**.

Ο τρόπος που προσεγγίζει κάθε άνθρωπος το ζήτημα του θείου, ο βαθμός που επιδρά στον χαρακτήρα και την προσωπικότητά του το ζήτημα της πίστης, παρουσιάζει μιαν ατέλειωτη ποικιλία τόση σχεδόν όσοι είμαστε οι άνθρωποι και εξαρτάται από την ιδιοσυγκρασία του καθενός, τα προσωπικά του βιώματα και τις πολιτιστικές ιδιαιτερότητες στις οποίες έχει γαλουχηθεί. Πρόκειται για ζήτημα βαθιά προσωπικό.

Όσον αφορά τον άνθρωπο Επικούρο οι γραπτές πηγές μας τον παρουσιάζουν χωρίς αμφιβολία ευσεβή. Ο φιλόσοφος Επικούρος ως δάσκαλος προσέγγισε το ζήτημα με εξαιρετική ευφυσία και μέγιστη πολιτική ευθύνη.

Η διδασκαλία του κινείται σε τρεις πόλους. Ο πρώτος που χαρακτηρίζει εναργή δηλαδή **ολοφάνερη την γνώση περί της ύπαρξης των θεών**, ο δεύτερος πως **οι θεοί αποτελούν παράδειγμα μακάριων ζωής** την οποία ο άνθρωπος είναι ικανός εν ζωή να προσεγγίσει και ο τρίτος πως παρόλη την σχετική γενικευμένη αντίληψη **οι θεοί δεν ασχολούνται με τις υποθέσεις των ανθρώπων που θα πει δεν υπάρχει θεία πρόνοια**.

Αν διαθέταμε μια φιλοσοφική ζυγαριά θα διαπιστώναμε αντικειμενικά πως οι τρεις αυτές διδαχές κατ' αρχήν δεν έχουν την ίδια βαρύτητα. Αν μάλιστα τοποθετούσαμε στο ίδιο καντάρι την ανυπαρξία θείας πρόνοιας από τη μια και την εναργή γνώση από την άλλη η ετυμηγορία περί της ύπαρξης θα έστεκε μετέωρη ψηλά. Σήμερα γνωρίζουμε πως το απρονόητο των θεών αποτελεί μια από τις αιτίες που από τον καιρό του Κικέρωνα και του Πλούταρχου η επικούρεια φιλοσοφία πολεμήθηκε. Η κύρια αιτία όμως όπως θα δούμε βρίσκεται αλλού.

Να ξεκαθαρίσουμε κάτι σημαντικό: Είναι σφάλμα να συγχέουμε τους φιλόσοφους με τους μύστες και τους προφήτες. Ο φιλόσοφος ζει μέσα στον κόσμο, κινείται στην αγορά, έχει αντίληψη της ιστορικότητάς του, εισπράττει και ανταποδίδει γνώση, συνδυάζει και συμπεραίνει, εκφράζει την εποχή του και μ' όλα αυτά είναι κατ' εξοχήν **πολιτικό πρόσωπο**.

Η ελληνική αντίληψη θέλει τους θεούς γέννημα, μέρος και λειτουργούς της Φύσης και προστάτες ταυτόχρονα των πολιτιστικών γεννημάτων. Η φιλοσοφία κάποτε ξεπερνά το μύθο και επιχειρεί να ερμηνεύσει τη φύση των πραγμάτων με βάση τα φαινόμενα. **Οι φιλόσοφοι** λοιπόν όταν έρχονται αντιμέτωποι με την αντίληψη των ανθρώπων για τους θεούς **δεν εξετάζουν τον θεό ως δημιουργό αλλά ως δημιούργημα.**

Ο Επίκουρος δεν ενδιαφέρεται τόσο για τους ίδιους τους θεούς αλλά για την αντίληψη που έχει ο άνθρωπος γύρω από αυτούς. Η λάθος αντίληψη για τους θεούς γεννά φόβο και μάταιες προσδοκίες. Εφ' όσον σκοπός του βίου είναι η ευδαιμονία θα καταπολεμήσουμε ό,τι μας φοβίζει κι ό,τι μας παραπλανά.

Ο Επίκουρος στόχευσε διάνα: Το κλειδί βρίσκεται στην **απελευθέρωση του ανθρώπου από κάθε φόβο και κάθε πλάνη** με τη γνώση της φύσης των πραγμάτων. Ο απελευθερωμένος από το φόβο άνθρωπος είναι ικανός να δώσει μόνος του την απάντηση, εντελώς προσωπικά χωρίς τη βοήθεια ή την υπόδειξη κανενός. Ούτε καν του ίδιου του δασκάλου.

Ο ελεύθερος άνθρωπος δε σκαλώνει σε ζητήματα περί της ύπαρξης των θεών κι αν οι θεοί εν τέλει υπάρχουν απελευθερώνονται κι αυτοί από τα δεσμά των σφαλερών ανθρώπινων αντιλήψεων.

Δεν χρειάζεται να σκοτώσουμε το Θεό όπως είπε ο Νίτσε. Αυτά είναι φοβερά πράγματα. Ο Επίκουρος τον είχε απελευθερώσει μια φορά μα οι εξουσίες με τον χριστιανισμό τον συνέλαβαν και του πέρασαν χειροπέδες. Με την επικούρεια σκέψη θα λύσουμε πάλι τα δεσμά και θα απελευθερωθούν και οι δεσμοφύλακες.

Η σκανδαλώδης πρόσληψη της θεολογίας του Επίκουρου

Boris Inti Chamani Velasco, Βολιβία⁴⁸

Υποψήφιος Διδάκτωρ Φιλοσοφίας

Tubingen Universitat, Γερμανία

Μετάφραση: Miguel-Angel Bahon Borrega

Επιμέλεια: Τάκης Παναγιωτόπουλος – Χρήστος Γιαπιτζάκης

Η παρούσα ομιλία παραχωρήθηκε από τον εισηγητή της κατά τις εργασίες του 23ου Παγκόσμιου Συνεδρίου Φιλοσοφίας, Αθήνα 4-10 Αυγούστου 2013, στον Χρήστο Γιαπιτζάκη (που την θεώρησε ως μια από τις καλύτερες του Συνεδρίου) για να μεταφραστεί στα ελληνικά και να δημοσιευθεί από τους φίλους Επικούρειας Φιλοσοφίας «ΚΗΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ».

Η μελέτη αυτή πραγματοποιεί μια σύντομη αναδρομή στις τέσσερις σημαντικότερες φιλοσοφικές προσλήψεις της θεολογίας του Επίκουρου, δείχνοντας πώς δημιουργείται σε αυτές μια ανάλογη αντίσταση στο να αποδεχτούν τελείως (in extremis) τις υλιστικές, ηδονιστικές και ευδαιμονιστικές αρχές της θεολογικής διδασκαλίας της Επικούρειας φιλοσοφίας.

Οι αντιλήψεις, που η μελέτη αυτή αναλύει, αντιστοιχούν στις στωικές, χριστιανικές, μαρξιστικές και μεταμοντέρνες παραδόσεις και επιτρέπουν να κατανοήσουμε και να ανακατασκευάσουμε την ιστορία του Δυτικού πολιτισμού, από την αρχαιότητα έως σήμερα, σε αυτήν την δύσκολη αφομοίωση των αρχών της φιλοσοφίας και θεολογίας του Επίκουρου.

Λέξεις κλειδιά: Επικούρεια φιλοσοφία, υλισμός, φιλοσοφικό σκάνδαλο, Ελληνική θεολογία.

Εισαγωγή - Η θεολογία του Επίκουρου έγινε αντικείμενο καχυποψίας, κακόβουλων επιθέσεων και αντιπαλότητας. Αιτία ήταν η άρνηση της συμβολής της θεότητας στην δημιουργία του κόσμου και η διαβεβαίωση της αδιαφορίας της θεότητας για την ανθρώπινη ύπαρξη, δηλαδή η αποσύνδεση της θεότητας από το νόημα της ύπαρξης και

⁴⁸ Σημείωση: Η παρούσα ομιλία στα ισπανικά παραχωρήθηκε από τον εισηγητή της κατά τις εργασίες του 23ου Παγκόσμιου Συνεδρίου Φιλοσοφίας, Αθήνα 4-10 Αυγούστου 2013, στον Χρήστο Γιαπιτζάκη (που την θεώρησε ως μια από τις καλύτερες του Συνεδρίου) για να μεταφραστεί στα ελληνικά και να δημοσιευθεί από τους φίλους Επικούρειας Φιλοσοφίας «ΚΗΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ».

του προορισμού του ανθρώπου. Επιπλέον, η μετωπική εναντίωση του Επίκουρου στον πλατωνικό δυϊσμό και στην αθανασία της ψυχής παρήγαγε την αντίδραση των Ελλήνων αντιπάλων του και αργότερα των Χριστιανών, καθιστώντας την Επικούρεια φιλοσοφία μια διδασκαλία που αμφισβητεί σε βάθος την επικρατούσα ηθική και την θρησκεία. Η αποκήρυξη του Επίκουρου αποκτά νόημα βασισμένη σε μια παλαιά φιλοσοφική, πολιτική και θρησκευτική διαμάχη που συνέβη στην Δύση και που μπορούμε να την συνοψίσουμε ως εξής: Οι Επικούρειοι πρεσβεύουν την υλική ύπαρξη μακάριου, αθάνατου και νοήμονος θείου όντος (των θεών), αλλά όχι δημιουργού ούτε προνοούντος, αδιάφορου και αποσυνδεδεμένου από την ανθρώπινη ζωή, μέσα σε έναν κόσμο από-θεοποιημένο, που στερείται τελεολογίας και θεοδικίας και στον οποίο ο άνθρωπος δεν είναι το κέντρο του (Mendez Lloret, M. 1997). Ιδού η προέλευση της εχθρότητας ως προς την επικούρεια θεολογία. Μια εχθρότητα εναντίον της υπερβολικά ανθρώπινης, γήινης και ελάχιστα ιδεαλιστικής λύσης του Επίκουρου για την ανθρώπινη κατάσταση, που έχει δώσει τις βάσεις για την «ιερή και ευσεβή αγανάκτηση εναντίον των Επικουρείων» (García Gual, C. 1971) και έχει συμβάλει στην εξαφάνιση σχεδόν ολόκληρου του γραπτού του έργου. Ασχολούμαστε εδώ με τέσσερις γνωστές ερμηνείες της θεολογίας του Επίκουρου (σε χρονολογική σειρά) που επιτρέπουν να ανακατασκευάσουμε την ιστορία της πρόσληψής της: Στωικισμός, Χριστιανισμός, Μαρξισμός και Μεταμοντερνισμός.

Η στωική πρόσληψη - Η στωική πρόσληψη (πρώτα ελληνική, μετά ρωμαϊκή) μπορεί να συνοψιστεί με το σύνθημα: «Ο Επίκουρος προσβάλλει την θεία πρόνοια»! Η επικούρεια διαβεβαίωση περί της αδιαφορίας της θεότητας στην δημιουργία της φύσεως του κόσμου και του ανθρώπου, δηλαδή η απουσία ενός κατευθυντήριου σχεδίου συμφυούς με τον κόσμο και με τον προορισμό του ανθρωπίνου όντος, αντιπροσωπεύει μια αυτούσια θεωρητικο-πολιτική αντίφαση για τον Στωικισμό, μιας δυναμικής φιλοσοφίας καλούμενης να είναι ιδεολογία και παιδαγωγικό πρόγραμμα για Ρωμαίους αυτοκράτορες, όπως ο Μάρκος Αυρήλιος. Στον Πλούταρχο, για παράδειγμα, βλέπουμε πως το κριτήριο με το οποίο κρίνεται η φιλοσοφία του Επίκουρου (και κατά συνέπεια η θεολογία του) είναι η θρησκεία. Το κεντρικό θέμα λοιπόν της στωικής αντιπαράθεσης με την Επικούρεια φιλοσοφία, τεκμηριωμένο στις διαμάχες εναντίον του Επίκουρου εκ μέρους των Ποσειδώνιου, Διότιμου, Νικόλαου, Σωτίωνα, (ακόμα και του Διονυσίου του Αλικαρνασσεώς), αλλά και του Κικέρωνα, περιστρέφεται γύρω από την πρακτική αξία της θεότητας στην σχέση της με τον κόσμο. Είναι το σκάνδαλο της άρνησης της θείας πρόνοιας!

Η χριστιανική πρόσληψη - Η δεύτερη πρόσληψη της υλιστικής θεολογίας του Επίκουρου είναι ο Χριστιανισμός. Εκτός από τους αναφερόμενους από τον Στωικισμό λόγους, η εκκολλαπτόμενη Χριστιανική αυτοκρατορία βρίσκεται σε ασυμφωνία με την Επικούρεια φιλοσοφία εξαιτίας του φιλοσοφικού της «υλισμού». Μια οντολογία «βασισμένη στην ατομική φυσική», «πολυπαραγοντική» και «μη-δημιουργική», ένας «αν-

θρωπόμορφος πολυθεϊσμός», «μη-αποκαλυπτικός», «μη-μυστικιστικός», μια θρησκευτικότητα και ευσέβεια «μη-θεσμική» και «μη-μαρτυριολογική», μια ανθρωπολογία «σαρκική» και «ηδονιστική», «μη-αθάνατη» και «μη-πνευματική» (δηλαδή ένα είδος αρνητικής θεολογίας), όλα αυτά συγκεντρώνουν επαρκείς και απαραίτητους λόγους για να θεωρήσουν από τότε την Επικούρεια φιλοσοφία, από την απολογητική έως την πατερική παράδοση (Κλημέντιος, Λακτάντιος, Αμβρόσιος), σαν τον μεγαλύτερο εχθρό από τους εχθρούς του Χριστιανισμού. Από εκείνη την εποχή η χριστιανική στάση απέναντι σε αυτή την φιλοσοφία θα είναι διωγμός και απαγόρευση.

Η χριστιανική πρόσληψη της θεολογίας του Επίκουρου βρίσκεται ακριβώς στην βαθιά διαμάχη με την Επικούρεια φιλοσοφία: το υλιστικό σκάνδαλο!

Η μαρξιστική πρόσληψη - Στην ολοκλήρωση της επανάστασης των Μπολσεβίκων από το καθεστώς του Σταλινισμού και στον δογματισμό του μαρξιστικού λόγου, τοποθετείται η τρίτη αφομοίωση της φιλοσοφίας του Επίκουρου: η μαρξιστική πρόσληψη. Η σκέψη του Επίκουρου προσεγγίζεται από έναν επιστημολογικό αναγωγισμό που παραποιεί την σκέψη του Μαρξ: «υλισμός εναντίον ιδεαλισμού» θα είναι το πλαίσιο της κατηγορίας της αντίληψης αυτής. Ο Επίκουρος εμφανίζεται αναχρονιστικά ως αντιπρόσωπος μιας υλιστικής φιλοσοφίας, κατήγορος της εκμετάλλευσης και της αδικίας της ελληνικής δουλοκτησίας (Επικουρισμός αριστεράς), ασυμβίβαστα αντίθετος (ταξική πάλη) με τον ιδεαλιστικό Πλατωνισμό, τον συντηρητικό υπερασπιστή της Ελληνικής δουλοκτητικής Πολιτείας (Πλατωνισμός δεξιάς). Σε αυτό προστίθεται άλλη μια αντίθεση χωρίς διέξοδο: «υλισμός εναντίον θεολογίας». Η θεολογική πλευρά του Επίκουρου θα λαιδορηθεί με τον νόμο της σιωπής ή με την διακριτική μείωση του θεωρητικού ρόλου της. Ο Επίκουρος εμφανίζεται μόνο ως υλιστής και όχι ως «θεόλογος». Αυτή η δογματική και σταλινική αντίληψη, μια εξιδανικευμένη ιδεολογική προβολή, επιθυμεί να δει τον Επίκουρο σαν τον μακρινό πρόγονο των δικών τους εκσυγχρονισμένων και αθεϊστικών πεποιθήσεων, συγχέοντας τον υλισμό του Επίκουρου με τον δικό τους υλισμό, προσαρμόζοντας την Επικούρεια φιλοσοφία στις δικές τους ιδεολογικές απαιτήσεις. Μπορούμε να συνοψίσουμε αυτή την ιδιαίτερη μαρξιστική πρόσληψη της επικούρειας θεολογίας με το «σύνθημα»: Επίκουρος ο πρωτο-μαρξιστής!

Η μεταμοντέρνα πρόσληψη - Ο Μεταμοντερνισμός αποτελεί άλλη μια σημαντική πρόσληψη της επικούρειας σκέψης, μέσω δύο ρευμάτων παρόντων σε κάποιες εκφράσεις του αισθητισμού: η προαγωγή ενός ηδονισμού για αυτόν τον ίδιο (αυτόν καθ' εαυτόν) και η υπεράσπιση μιας ηδονοβλεπτικής σωματικότητας σε συνδυασμό με έναν μαχητικό μηδενιστικό αθεϊσμό. Πρόκειται για μια πολύ ασαφή αντίληψη, παρούσα σε προσεγγίσεις και στάσεις ζωής, που ιδεολογικοποιούν και ιδιοποιούνται την Επικούρεια φιλοσοφία για άλλους σκοπούς. Ο Επίκουρος παρουσιάζεται σαν πρόδρομος του μεταμοντέρνου άθεου ηδονισμού. Εδώ αγνοείται επίτηδες το αυθεντικό περιεχόμενο της επικούρειας ηθικής, δηλαδή η υπέρβαση, η επανεπεξεργασία και ο εξευγενισμός του Κυρηναϊκού ηδονισμού, η θεωρία της διαχείρισης (μέσω της φρόνησης)

και του συνετού υπολογισμού των ηδονών/αναγκών του ανθρώπινου ζώου (η επικούρεια λιτότητα), η αντίληψη της απόλαυσης, η άσκηση της μετρημένης κοινωνικότητας, η κοινωνική καλλιέργεια της φιλίας, οι τεχνικές και οι πνευματικές ασκήσεις. Σε αυτή την εκδοχή της Επικούρειας φιλοσοφίας, η υλιστική θεολογία είναι η εκσυγχρονιστική έκφραση ενός Εγώ, που κατάφερε να θεοποιήσει ένα αυτιστικά εγωιστικό άτομο (ego solus ipse – μόνο εγώ ο ίδιος), καταναλωτικό και ναρκισσιστικό.

Το σύνθημα της μεταμοντέρνας πρόσληψης της Επικούρειας φιλοσοφίας είναι υποχρεωτικά η διάδοση ενός ηδονισμού αυτού καθ' εαυτόν!

Επίλογος

Η απλοϊκή εικόνα ενός άθεου Επίκουρου και μιας καθαρά ηδονιστικής Επικούρειας φιλοσοφίας έχει καταφέρει μόνο να στιγματίσει και να σβήσει από την δημόσια συζήτηση το θεολογικό στοιχείο (προτεινόμενο και κριτικό) της επικούρειας σκέψης. Έχει επίσης χρησιμοποιηθεί ιδιοτελώς και από μια μοναδική, απόλυτη και αποκλειστική αντίληψη για να συγκαλύψει κάθε λογής προηγούμενη θεολογική σκέψη, που διαφέρει από τον μεσαιωνικό Χριστιανισμό.

Παρά την δύσκολη πρόσληψη της Επικούρειας φιλοσοφίας και παρά τα σκάνδαλα της διαστρέβλωσής της, μπορούμε να αντιληφθούμε την πιο ενδιαφέρουσα και επεξηγηματική όψη της δικής της ευδαιμονικής υλικής θεολογίας: την αναγνώριση της άνευ εξωτερικού νοήματος ύπαρξης και της αξίας της σάρκας. Για αυτό ο Επίκουρος αποτελεί πάντοτε μια θεωρητική πρόκληση για την θρησκεία και για την εξουσία.